

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/61199>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

HOOFDSTUK IV

LOPENDE EN ONOMSTREDEN ZAKEN

Jan Willem Brouwer
Johan van Merriënboer¹

Het leeuwendeel van het parlementaire werk behoort tot de lopende zaken: de brede stroom van beleidsdaden en regeringsvoorstellen die geen aanleiding geven tot politieke strijd. Voor een groot deel zijn dat hamerstukken, maar het betreft ook allerlei andere plannen die brede steun krijgen na overwegend zakelijke debatten. Voor deze *business as usual* maakt het in feite weinig uit welke kleur een kabinet heeft. Het kan gaan om parlementair kruimelwerk, maar ook om niet-controversieel beleid met verrijkende gevolgen. Aan de andere kant kan een klein dossier uitgroeien tot een politieke olifant. De opvallendste lopende kwesties passeren in dit hoofdstuk de revue. Ze zijn gerangschikt per beleidsterrein. Daarbij zal ook de 'lopende' relatie tussen de vakminister en de Kamer worden aangestipt.

Nederland en de wereld

Internationale spanningen: Suez en Hongarije

Van alle kabinetten waar hij deel van had uitgemaakt, zou Luns (KVP) Drees IV het plezierigst hebben gevonden.² De uitspraak is weliswaar apocrief, maar is toch zeker plausibel. Allereerst moet Luns opgelucht zijn geweest dat er een einde kwam aan de frustrerende duobaan met Beyen waardoor hij eindelijk alleen de scepter zwaaide over de buitenlandse politiek. Verder was daar de goede verstandhouding met 'Vader Willem'. Drees waardeerde in de minister de wijze waarop hij opkwam voor de Nederlandse belangen. Ten derde boden de internationale crises waarmee het land te maken kreeg (1956 Hongarije en Suez en 1957-1958 Indonesië) hem de gelegenheid zich te bewijzen. Ook de totstandkoming in 1957 van de verdragen van Rome was een historisch moment. Ten slotte genoot Luns' beleid brede steun in de volksvertegenwoordiging; dat zou tijdens de volgende kabinetten minder vanzelfsprekend zijn. In de jaren 1956-1958 maakte Luns' standvastige optreden indruk in de Kamer. Ook zijn gevoel voor humor werd gewaardeerd. De pers was positief. Zoals na afloop van de 'grote' rede in november 1956 naar aanleiding van de crises rond Suez en Hongarije. 'Ondanks de geladen sfeer', schreef *de Volkskrant*, 'wist mr. Luns de afgevaardigden telkens aan het

lachen te brengen.' Bijvoorbeeld toen hij het had over de Kamerleden 'Goedhals en Korthart' in plaats van Goedhart en Korthals.³

Het kabinet-Drees IV kreeg vanaf het begin te maken met grote internationale spanningen. In juli 1956 had de Egyptische president Abdel Nasser de Brits-Franse Suezkanaalmaatschappij genationaliseerd. Dit leidde eind oktober tot een gecoördineerde Israëlische en Brits-Franse aanval op Egypte. Londen en Parijs zagen zich echter reeds op 6 november genoodzaakt de actie te staken. De internationale druk, vooral van de VS, bleek te groot. Washington was bevreesd dat de actie antiwesterse reacties zou oproepen in de Derde Wereld en dat Egypte zich nog meer dan voorheen tot de Sovjet-Unie zou wenden. Londen en Parijs leden een smadelijke nederlaag. De Nederlandse regering nam gedurende de crisis een uitgesproken pro-Brits en pro-Frans standpunt in. Volgens Luns paste de nationalisatie van het Suezkanaal in een algemeen patroon: Afrikaanse en Aziatische leiders als Nasser en Soekarno dreigden de internationale orde te ondermijnen.⁴

Intussen was op 23 oktober in Hongarije een volksopstand uitgebroken tegen de Russische overheersing. Op 4 november trokken Sovjettroepen Boedapest binnen. In korte tijd werd de opstand bloedig onderdrukt. In Nederland leidde de interventie tot grootscheepse protestacties, zoals een algemeen gesteunde werkonderbreking op 8 november. Ook braken er in de grote steden relletjes uit waarbij de kantoren van communistische organisaties het moesten ontgelden. Overigens stond de Nederlandse regering even machteloos als de rest van het Westen: van een NAVO-interventie achter het IJzeren Gordijn kon natuurlijk geen sprake zijn. Het bleef bij formele protesten, afkeurende VN-resoluties en opvang van Hongaarse vluchtelingen. Drees kondigde een en ander aan in de regeringsverklaring die hij op 6 november in de Tweede Kamer aflegde. Nadat hij zijn 'diepe bewondering' had uitgesproken 'voor de weergaloze moed van deze vrijheidsstrijders', verklaarde de premier dat Nederland 'onmachtig' was daadwerkelijk te helpen. Overigens veroordeelde hij de anticommunistische relletjes en riep hij op tot zelfbeheersing. Met uitzondering van de communisten applaudisseerden alle Kamerleden voor deze waardige toespraak, een zeer ongebruikelijke reactie in de Kamer. De stenografische dienst wist er nog niet goed raad mee; zij noteerde: 'Tekenen van instemming.'⁵

Op 8 november kwamen Hongarije en Suez uitgebreid aan de orde in de Tweede Kamer. Het optreden van het Rode Leger had brede verontwaardiging gewekt. Volgens Vermeer (PvdA) was de CPN mede verantwoordelijk voor het leed dat het Hongaarse volk was aangedaan: 'De handen van de communisten van Nederlandse geboorte zijn met bloed bevestigd.' Wagenaar (CPN) gaf vervolgens de communistische interpretatie van de gebeurtenissen in Hongarije: de arbeiders hadden de hulp van de Sovjet-Unie ingeroepen tegen een fascistische contrarevolutie. Hij oogstte hiermee interrupties en hoon. Zo zou Welter (KVP) hebben geroepen: 'Ga naar huis!' In de *Handelingen* is hiervan niets terug te vinden. Ook niet van hetgeen volgde: nadat Wagenaar de Hongaarse opstandelingen had uitgemaakt voor 'fascistische moordenaars', gingen Welter en Wttewaall van Stoetwegen (CHU) fluisterend langs de bankjes. Enige tijd later verlieten Kamerleden, gevolgd door journalisten en publiek, demonstratief de zaal, de CPN-fractie met de voorzitter alleen achterlatend. Drees, die Luns (in de VS voor overleg in de Verenigde Naties) verving, vertolkte de volgende dag de gevoelens van de Kamer-

meerderheid. Hij begon zijn toespraak rustig en formeel, maar kon zich volgens de redacteur van *de Volkskrant* 'niet lang beheersen'. Nadat hij had herinnerd aan vroegere Russische overvallen op Hongarije, riep de premier 'met bewogen stem': 'Toen waren het de beulsknechten van de tsaar, nu geschiedt het door de beulsknechten van het bolsjewisme.' Vervolgens overstemde een 'langdurig applaus' (aldus nu wel de *Handelingen*) een poging tot communistische interruptie.⁶

De inval in Hongarije was voor de meeste woordvoerders aanleiding te pleiten voor een krachtige defensie. Volgens Calmeyer (CHU) was de les dat 'de vrije wereld de geleiden sluit, God bidt en het kruit droog houdt'. Vermeer meende dat de westerse militaire inspanning de Oost-Europese volken een steun in de rug zou zijn: 'Zij zullen uit onze vastberadenheid de moed putten in opstand te komen, ook al staan zij vaak met blote handen tegenover het Russische geweld.'⁷ Al met al werd de overgrote meerderheid van de Kamer bevestigd in haar anticommunisme.

Over de Suezcrisis waren de opvattingen iets minder zwart-wit. Met de communisten als uitzondering veroordeelden alle fracties de naasting van het Suezkanaal. Zij erkenden dat de actie van Israël er een was van legitieme zelfverdediging tegen het door de Sovjet-Unie zwaar bewapende Egypte. Ook de Brits-Franse actie werd ondersteund. Alleen de PvdA-fractie meende in meerderheid dat geweld had moeten worden voorkomen. Volgens de dissidente fractieleiden J. de Kadt en Goedhart daarentegen was het Brits-Franse optreden wél gerechtvaardigd geweest. In verschillende toonaarden uitten de fracties kritiek op de VS, die aan hun relaties met Azië en Afrika prioriteit leken te geven boven de vrijheid van Europa. In antwoord daarop stelde Drees dat geweld had moeten worden vermeden, maar hij was tegelijkertijd van mening dat de houding van de VS 'ongunstig' had gewerkt.⁸

Op 6 december 1956 verdedigde Luns in de Kamer de Nederlandse solidariteit met Londen en Parijs: 'Wanneer de levensbelangen van Frankrijk en Engeland op het spel staan, dan zijn onontkoombaar ook de onze in gevaar.' Hij verweet de VS in de VN uitsluitend te zijn opgetreden tegen Israël, Frankrijk en Groot-Brittannië onder voorbijgaan aan de agressieve daden van Egypte. Dat Washington samen optrad met het Sovjetblok noemde hij een 'bedenkelijke ontwikkeling'. Tegelijkertijd waarschuwde hij echter voor een 'gevaarlijk anti-americanisme'. Verreweg het ernstigste noemde Luns de breuk in de westerse wereld als gevolg van de Suezcrisis. Hij vond het verheugend dat er tekenen waren van hernieuwde toenadering van Washington tot de Europese bondgenoten. Ook signaleerde hij het groeiende besef van de noodzaak haast te maken met de eenwording van Europa: 'De recente gebeurtenissen hebben meer dan ooit aangetoond, hoe noodzakelijk het is op deze weg voort te gaan, wil de Europese krachtsontplooiing ook in de toekomst gewicht in de schaal leggen.'⁹

Defensie: atoombewapening

Begin jaren vijftig beschikten de NAVO-landen over onvoldoende middelen om zich met conventionele wapens te verweren tegen een eventuele aanval van de Sovjet-Unie. De enige uitweg was de invoering van tactische kernwapens in de bondgenootschappelijke defensie. In 1954 accepteerde de NAVO-Raad, het hoogste politieke orgaan van de alliantie, de strategie van de massale vergelding (*massive retaliation*): een Sovjetaan-

val zou onmiddellijk met nucleaire middelen worden beantwoord. Twee jaar later aanvaardde de Raad dat de VS kernkoppen beschikbaar zouden stellen aan de NAVO. De eindverantwoordelijkheid voor de inzet zou in handen blijven van de Amerikaanse president, die in rechtstreeks contact stond met de opperbevelhebber van de NAVO-strijdkrachten, de Supreme Allied Commander Europe (SACEUR). De kabinetten-Drees stemden volmondig in met deze ontwikkeling. De kernbewapening was ten eerste veel goedkoper dan de conventionele. Ten tweede maakten de kernwapens (in samenhang met de opbouw van de Duitse krijgsmacht) de zogenoemde voorwaartse verdediging mogelijk: in plaats van de verdediging langs de Rijn en de IJssel (waardoor ook Nederland oorlogsgebied zou zijn) schoof de NAVO-defensielinie op naar het Oosten. Nederland werd geacht ver genoeg van het toekomstige front te liggen om de gevolgen van *fall-out* (nucleaire neerslag) te boven te komen. Ten slotte was daar de steun van het kabinet voor de Amerikaanse hegemoniale positie binnen de NAVO. Dit laatste verklaarde ook de toegeeflijkheid inzake de zeggenschap over de inzet van kernwapens. Het kabinet stemde er in 1957 mee in dat SACEUR zelfstandig zou beslissen over de inzet vanaf Nederlands grondgebied.¹⁰ Eind 1956 maakte minister Staf (CHU) bekend dat de Nederlandse krijgsmacht nucleaire taken zou aanvaarden. Op 6 mei 1959, twee weken vóór het aantreden van het kabinet-De Quay, tekenden Nederland en de VS een bilaterale overeenkomst 'tot samenwerking op het gebied van het gebruik van atoomenergie voor de wederzijdse verdediging'. Deze overeenkomst maakte uiteindelijk de nuclearisering van de Nederlandse krijgsmacht mogelijk.

Het regeringsbeleid kreeg brede steun in de Kamer.¹¹ Alleen de CPN was tegen. De regeringsfracties toonden zich sterk NAVO-gezind. Vermeer (PvdA) benadrukte dat een verzwakking van het Westen op militair gebied zou leiden tot ernstige gevaren. Het was volgens hem uitgesloten dat Nederland niet zou meedoen: 'De mentaliteit van anderen de kastanjes uit het vuur te laten halen, is ons vreemd.'¹² Twee pacifistische fractieleiden van de PvdA, F. Schurer en H.M. Franssen, raakten in een gewetensconflict. Schurer zou aan het eind van het debat over de kernwapens, in februari 1958, oproepen een einde te maken aan de nucleaire bewapening. Tegen de begroting stemmen zouden de PvdA'ers echter niet. Schurer wilde slechts uitdrukking geven 'aan de algemene (...) verontrusting, die over deze dingen in brede lagen van ons volk leeft'.¹³ Ook in de besloten omgeving van de Defensiecommissie (een staatscommissie waarin behalve leden van de Eerste en Tweede Kamer ook bewindslieden, hoge ambtenaren en militairen zitting hadden) werd geen bezwaar gemaakt tegen de kernbewapening. Overigens waren de leden zich ervan bewust dat de inzet van kernwapens catastrofale gevolgen zou hebben. In november 1955 werd de commissie al gedetailleerd ingelicht over 'de wijze waarop A-bommen naar de vijand kunnen worden gebracht'. Dat er in dat geval bijna twee miljoen slachtoffers zouden vallen onder de Duitse bevolking is weliswaar niet letterlijk vermeld in de notulen, maar wordt uit de context toch duidelijk.¹⁴

Net als in de periode 1950-1951, toen belangrijke beslissingen werden voorbereid, speelde de Defensiecommissie in de jaren 1956-1958 een gewichtige rol. De legervorming en de invoering van atoomwapens waren dringende kwesties waarbij geheimhouding was vereist. Daarnaast had Staf een uitgesproken voorkeur voor het overleg-

in-kleine-kring. Regelmatig zei hij dat de commissie hem alles kon vragen, maar dat hij daarop in de Kamer nooit antwoord zou geven.¹⁵

Europese integratie: de verdragen van Rome en verder

Op 25 maart 1957 ondertekenden Frankrijk, Duitsland, Italië, België, Nederland en Luxemburg de verdragen van Rome waarmee de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) en de Europese Economische Gemeenschap (EEG) werden opgericht. De Zes spraken af een gezamenlijk atoombeleid te voeren, waarbij de nadruk zou liggen op onderzoek en het vreedzame gebruik van atoomenergie. In de EEG zouden de handelsbelemmeringen in fases worden ontmanteld, waardoor vrij verkeer van personen en goederen zou ontstaan. De overzeese gebiedsdelen behoorden tot deze interne markt, die bovendien een gemeenschappelijk buitentarief kende. Een bijzonder kenmerk waren de gezamenlijke instellingen: Raad van Ministers, Europese commissie, Parlementaire Vergadering (ook wel Assemblée genoemd) en gerechtshof.

De ondertekening van de verdragen van Rome was een van de belangrijkste daden van het kabinet-Drees IV: Nederland committeerde zich definitief aan de economische integratie in Europa. Terecht zou Luns in de Tweede Kamer onderstrepen: 'Het is bijna een onmogelijkheid, gebeurtenissen, waar men zo dicht bij staat en dagelijks zo mee verweven is, in juist historisch perspectief te stellen. De verleiding van overschatting is dikwijls groter dan die van onderschatting. Toch meen ik (...) dat er nauwelijks ogenblikken geweest zijn in de beslissingen van Regering en Parlement, die van zo grote betekenis zijn als die, waarvoor wij thans zijn gesteld. Met de goedkeuring van deze verdragen betreden wij een weg, waarop teruggaan niet mogelijk is. De weg zal dikwijls moeilijk zijn. Zij is ook vol onzekerheden; dit kan niet anders, maar zij leidt – en daarin ligt de historische betekenis van onze beslissing – onweerstaanbaar naar een nieuwe vorming van samenleving tussen de Europese Staten, die de enige waarborg biedt voor een gezond en levenskrachtig Europa, waarin Nederland een eervolle plaats zal innemen.'¹⁶

Toch was de Nederlandse regering ronduit sceptisch over de verdragen. Tijdens de onderhandelingen, die in juni 1956 waren begonnen en pas werden afgerond kort vóór de ondertekening, had zij aanzienlijke concessies moeten doen aan de oorspronkelijke standpunten. De open economie van Nederland was het meest gebaat bij een 'open' gemeenschap met zo laag mogelijke buitentarieven. Belangrijk was ook dat de landbouw deel zou uitmaken van de gemeenschappelijke markt. Over de Europese instellingen en hun bevoegdheden liepen de meningen in het kabinet uiteen. Met name Drees hoorde bij diegenen die sceptisch stonden tegenover de federalistische idealen. Hij was geneigd het supranationale karakter van de EEG beperkt te houden. Aan de andere kant verlangden Mansholt (Landbouw), Samkalden (Justitie) en Klompé (Maatschappelijk Werk) een zo sterk mogelijke positie van de supranationale gremia tegenover de nationale lidstaten. Al met al zou het kabinet veel water bij de wijn moeten doen. Onder druk van traditioneel protectionistische landen als Frankrijk en Italië was het gemeenschappelijk buitentarief veel hoger geworden dan gehoopt. Tevens waren de bepalingen in het EEG-verdrag over de landbouw beperkt; een gemeenschappelijk landbouwbeleid was slechts een vaag doel. Van een gemeenschappelijk vervoersbeleid,

waarbij de Nederlandse transportsector grote belangen had, was nauwelijks sprake. Ook had Nederland, op aandrang van Frankrijk, moeten accepteren dat zou worden gestreefd naar sociale harmonisatie. Tevens had het kabinet moeten slikken dat de overzeese gebiedsdelen onderdeel werden van de gemeenschappelijke markt. Ten slotte zagen de federalisten in het kabinet met lede ogen aan dat het 'Europese' karakter van de EEG minder sterk was dan zij hadden gewenst. Zij hadden vooral kritiek op de sterke positie van de Raad van Ministers die de nationale belangen moest verdedigen tegenover de supranationale Commissie. Ondanks al deze bezwaren kon er geen sprake van zijn dat Nederland het verdrag *niet* zou accepteren. Het was een belangrijke eerste stap in de richting van afbraak van handelsbelemmeringen en een werkelijke Europese gemeenschap.

Naderhand klaagde onder meer Drees over het in zijn ogen extreme Europese federalisme in de volksvertegenwoordiging. Dit zou het kabinet tijdens de onderhandelingen over de verdragen ernstig hebben belemmerd. De onderhandelaars van de andere landen zouden bezwaren hebben weggewimpeld onder het mom van 'het Nederlandse parlement zegt in elk geval ja, waarom maken jullie het ons nu toch moeilijk?'¹⁷ Dit mag dan misschien waar zijn geweest, maar in het ratificatiedebat legde de volksvertegenwoordiging het kabinet geen strobreed meer in de weg. De debatten in de Tweede Kamer over de goedkeuring van de verdragen van Rome duurden vier dagen: van 1 tot en met 4 oktober 1957. Het was een monsterdebat waarbij 25 Kamerleden en zes ministers het woord voerden. De NRC verwonderde zich erover hoe weinig ophef de behandeling teweegbracht, zeker in verhouding tot het grote belang van de verdragen: '(...) het voltrok zich allemaal even gewoon alsof het een niet al te ingrijpend wetsontwerp betrof. Geen volle tribunes, geen fotografen, geen radio, geen televisie; alleen een uitzonderlijk groot aantal sprekers en de lange duur van de debatten wezen erop, dat er iets bijzonders aan de hand was.'¹⁸

Alle woordvoerders hadden forse bezwaren, met name tegen het EEG-verdrag. Zij formuleerden grotendeels dezelfde kritiekpunten als het kabinet. Desondanks waren de meeste Kamerleden uiteindelijk positief. Zij zagen de verdragen als een belangrijke eerste stap. Volgens P.A. Blaisse (KVP) was het een illusie te menen, 'dat een aanvaarding van deze verdragen gelijk zou staan met het bereiken van een werkelijk geïntegreerde markt in Europa en een gemeenschappelijk Europees atoombeleid op supranationale basis'. Blaisse: 'Wij stellen ons met een zeker optimisme, maar in ieder geval met alle toewijding, die wij kunnen opbrengen, achter dit verdrag, omdat het een belangrijke bijdrage is op de weg naar de Europese integratie.' J.J.R. Schmal (CHU): 'Onzerzijds nemen wij bij voortduring het standpunt in, dat onder de gegeven omstandigheden iedere ernstige poging ter verkrijging van een Europees integratie, en derhalve ook deze, moet worden gesteund.' Van der Goes van Naters (PvdA): 'Het is dus zo, dat wij het EEG-verdrag als een vertrekpunt kunnen beschouwen van een lange reis in de toekomst, waarin nog alles mogelijk zal zijn.'¹⁹

Twee amendementen leidden tot discussie. VVD-fractievoorzitter Oud wilde dat in de ratificatieoorkonde een verklaring werd opgenomen dat Nederland het verdrag niet zou hoeven toepassen wanneer de bevolkingsgroei de werkgelegenheid in gevaar zou brengen. Het kabinet deelde deze zorg, maar weigerde zo'n verklaring op te nemen, omdat daardoor bij de partners het idee zou ontstaan dat Nederland een voorbehoud

maakte. Doordat de KVP en de PvdA het regeringsstandpunt steunden, werd het amendement met 48 voor en 77 stemmen tegen verworpen. Het tweede omstreden amendement was ingediend door de KVP'er Blaisse. Deze stelde voor in de goedkeuringswet op te nemen dat Europese uitvoeringsovereenkomsten ter goedkeuring aan de Staten-Generaal moesten worden voorgelegd. Drees uitte praktische bezwaren tegen het voorstel. Volgens hem zou dit tot onnodige vertraging leiden. Het amendement werd uiteindelijk aangenomen; alleen de PvdA stemde tegen. Van der Goes vertolkte de principiële-supranationale gevoelens van zijn fractie: 'Wij geven inderdaad iets uit handen en dit doen wij zeer welbewust.' Het amendement legde volgens hem te veel het accent op de *nationale* parlementen en zou daardoor de 'supranationale evolutie' teruggedraaien. Een ander amendement van Blaisse werd wel algemeen geaccepteerd. Het hield in dat de regering verplicht was jaarlijks verslag uit te brengen over de uitwerking en toepassing van de verdragen. Ten slotte leverde ook een motie-Burger geen problemen op. Deze vroeg de regering ernaar te streven het aantal Nederlandse afgevaardigden in de Assemblee uit te breiden. Evenals België had Nederland 14 zetels toegewezen gekregen. Dat was volgens Burger te weinig om de verschillende in Nederland levende inzichten tot hun recht te laten komen. De motie (die overigens de steun kreeg van het kabinet) werd aanvaard met alleen de communistische stemmen tegen.²⁰

Het EEG-verdrag werd met 115 tegen 12 stemmen in de Tweede Kamer aanvaard. De SGP en de CPN stemden, zoals verwacht, tegen. SGP-leider Zandt verzette zich principiële tegen internationale samenwerking; de onafhankelijkheid die Nederland in de Tachtigjarige Oorlog had verworven, mocht niet worden ingeruild voor de 'illusie' van een Europese eenheid. De CPN-fractie verwierp de Europese verdragen als een kapitalistische en anticomunistische constructie. De drie andere tegenstemmers waren H.F. van Leeuwen (VVD), K.T.M. van Rijckevorsel (KVP) en Gerbrandy (ARP). Van Leeuwen had voornamelijk kritiek op de economische bepalingen in het verdrag; vooral de paragraaf over mededinging rammelde volgens hem 'als een boerenkar op een heiweg'. Van Rijckevorsel hekelde de onopzegbaarheid van het verdrag en verzette zich tegen het verlies van nationale parlementaire bevoegdheden zonder compensatie op Europees niveau. Gerbrandy ten slotte wees de 'inlijving van Nederland bij Frankrijk-Duitsland' van de hand.²¹

Het debat in de Eerste Kamer nam twee dagen in beslag. De discussie leverde geen nieuwe gezichtspunten op. Het EEG-verdrag werd op 4 december 1957 aangenomen met 46 stemmen voor en vijf tegen: behalve de twee aanwezige communisten, ook drie VVD'ers (onder meer omdat de EEG te protectionistisch zou worden).²² Over het Euratomverdrag werd weinig gezegd. Het werd in beide Kamers zonder hoofdelijke stemming aanvaard met de aantekening dat de communisten als tegenstemmers beschouwd wilden worden.

Een van de redenen dat het kabinet vertrouwen had in de EEG was dat het ervan overtuigd was dat de Zes spoedig nauwe betrekkingen zouden aanknopen met het Verenigd Koninkrijk. Kort vóór de finale onderhandelingen over het verdrag van Rome lanceerde de Britse regering een plan voor een Europees vrijhandelsgebied dat de EEG en de andere lidstaten van de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEES) zou moeten omvatten. De eerste gesprekken hierover vonden plaats medio 1956, de werkelijke onderhandelingen begonnen in oktober 1957. Drees zei in april

1957 in de ministerraad: 'De mogelijkheid van de totstandkoming van deze vrijhandelszone heeft spreker ook heengebracht over belangrijke bezwaren, die hij tegen het EEG-verdrag had. Met ondertekening van dit verdrag heeft Nederland zich begeven in een protectionistische combinatie van betrekkelijk kleine omvang.'²³ Luns en staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Van der Beugel (PvdA) deelden deze opvatting. Groot-Brittannië was immers een belangrijke handelspartner en bondgenoot in de NAVO. Hierover zou in de Tweede Kamer enige wrijving ontstaan. De fracties van KVP en PvdA vonden namelijk dat het kabinet de EEG daarmee naar het tweede plan schoof. Bij de begrotingsbehandeling in december 1958 vroegen Van der Goes van Naters en W.J. Schuijt (KVP) zich af of de bewindslieden nog wel overtuigd waren 'van de juistheid van de integratiegedachte, zoals deze in de loop der jaren door de overgrote meerderheid in deze Kamer verdedigd is'. Luns en Van der Beugel beten flink van zich af. Van een koerswijziging was geen sprake en Luns hekelde de 'kwaadsappige geruchten' dat Nederland het Europa van de Zes zou wantrouwen.²⁴

Ten slotte was er het conflict binnen de Zes over de zetels van de drie Europese gemeenschappen. Begin 1958 spraken de Zes voorlopig af dat de EEG en Euratom in Brussel zouden komen en dat de EGKS (alsmede het Hof van Justitie van de drie gemeenschappen) in Luxemburg en de Parlementaire Vergadering (het latere Europese Parlement) in Straatsburg zouden blijven. Begin juli mislukte een poging om te komen tot één gemeenschappelijke zetel. De Tweede Kamer beschouwde de spreiding als een handicap voor goede samenwerking. Op 9 juli 1958 vond hierover een interpellatie plaats op aanvraag van Romme, die vreesde dat de zaak op de lange baan zou worden geschoven. Van der Beugel stelde dat Nederland weliswaar vasthield aan één zetel voor de instellingen, maar over de uitkomst van de discussie was hij somber: 'Ik geloof niet aan de mogelijkheid, dat de Regeringen op een zeer korte termijn tot de zo noodzakelijke beslissingen zullen komen.' Romme diende vervolgens een motie in die 'alle betrokkenen' opriep de totstandkoming van de gemeenschappelijke zetel te bevorderen. De motie werd met algemene stemmen aangenomen.²⁵ De gespleten situatie duurt voort tot op de dag van vandaag.

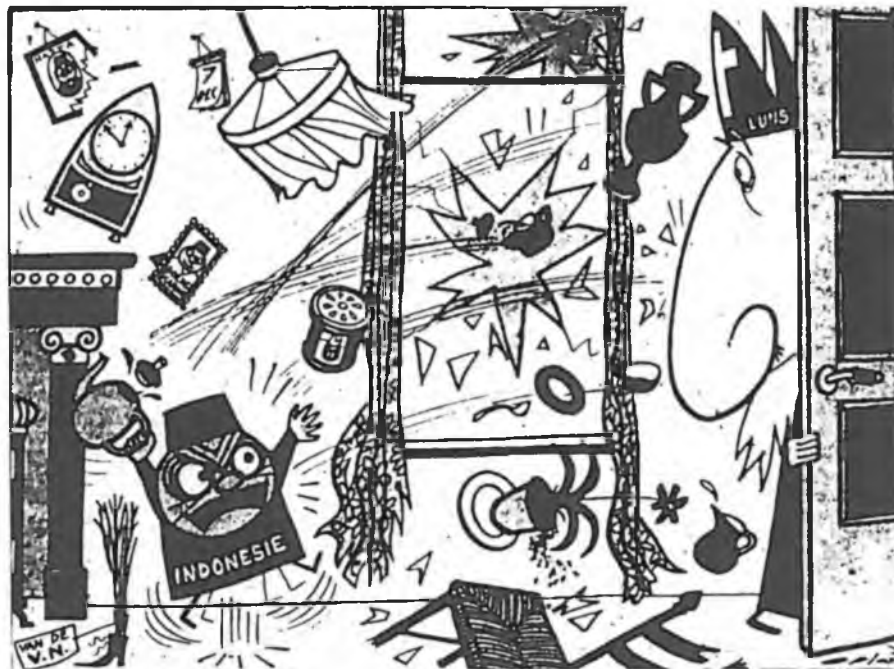
Indonesië en Nieuw-Guinea

Tijdens het kabinet-Drees IV verslechterden de betrekkingen met Indonesië – voor zover dat tenminste nog mogelijk was na de conflicten in de voorafgaande jaren die er in 1956 toe hadden geleid dat Djakarta de Nederlands-Indonesische Unie verliet. De voornaamste twistappel was Nieuw-Guinea. Dit gebied was in 1949 tegen de zin van Indonesië buiten de soevereiniteitsoverdracht gehouden. Rond 1956 was Den Haag meer dan ooit besloten vast te houden aan Nieuw-Guinea. In de regeringsverklaring van 23 oktober benadrukte Drees nog eens dat het kabinet 'op basis van de bestaande rechtsorde' streefde naar een zodanige ontwikkeling van het gebied 'dat de mogelijkheid van toepassing van het beginsel van zelfbeschikking wordt bespoedigd'.²⁶

Intussen nam in Indonesië de onvrede over de kwestie snel toe. In augustus 1956 zegde Djakarta uit protest zijn schuld aan Nederland (ongeveer f3 miljard) op. In de herfst van 1957 begon een felle anti-Nederlandse campagne. Hoewel gewelddadigheden uitbleven, voelde de Nederlandse gemeenschap in Indonesië – op dat moment

ruim 50.000 mensen – zich ernstig bedreigd. Tegelijkertijd kreeg Indonesië in de VN onvoldoende steun voor zijn aanspraak op Nieuw-Guinea. Nadat eind november andermaal een Indonesische resolutie in de Algemene Vergadering was verworpen, kreeg de anti-Nederlandse campagne het karakter van een economische oorlog. In december werden eerst de Nederlandse bedrijven en bezittingen onteigend en vervolgens alle Nederlanders het land uitgewezen.

Gegriefd – Het jongetje dat alleen maar een gard kreeg...



Opland, *de Volkskrant*, 7 december 1957

Nadat Djakarta de schulden had opgezegd, concludeerde het kabinet dat er geen basis was voor besprekingen: de Indonesiërs verwachtten 'uitsluitend concessies onzerzijds, i.c. de overdracht van Nieuw-Guinea', aldus Drees in oktober 1956.²⁷ Een jaar later vormden de anti-Nederlandse acties geen reden dat standpunt te herzien. Het kabinet was vooral betrokken bij de evacuatie van de Nederlanders uit Indonesië. Vanaf december 1957 kwam de uittocht gestaag op gang. In maart 1958 waren 30.000 repatrianten vertrokken.²⁸ Aan de gang van zaken kon men verder weinig doen. Eind december richtte het kabinet een protestnota aan Djakarta. Daarin werd de rechtsgeldigheid betwist van de maatregelen tegen Nederlandse eigendommen. In de VN en de NAVO zou Nederland stappen ondernemen om met name met de VS, Groot-Brittannië en Australië te overleggen. De sluiting van Nederlandse consulaten in Indonesië werd ten slotte beantwoord met de sluiting van het Indonesische consulaat in Paramaribo. Op 2 december 1957 legde Drees een korte verklaring af in de Tweede Kamer. Daarin

veroordeelde hij de Indonesische maatregelen als zijnde 'in strijd niet alleen met het volkenrecht, maar ook met de eerste beginselen van gewone menselijkheid'.²⁹

In diezelfde Tweede Kamer maakte Luns op 24 december 1957 duidelijk dat de anti-Nederlandse maatregelen niets te maken hadden met de Nieuw-Guineakwestie. Die kwestie was volgens de minister niets anders dan een voorwendsel om 'de gehele nationale economie van Indonesië op een nieuwe leest te schoeien en daarmee een zelfstandiger buitenlandse politiek mogelijk te maken'. Nederland was altijd bereid geweest met Djakarta te spreken, maar door de 'ongehoorde maatregelen' was, aldus Luns, 'de basis van een eventueel gesprek wel uitermate smal geworden'. Met uitzondering van de CPN steunden alle fracties dit standpunt. Zo riep Romme het kabinet op zich 'niets aan te trekken' van 'deze unilaterale handeling'.³⁰

Het conflict kreeg langzaamaan ook een militair karakter. In juni 1958 besloot het kabinet de verdediging van Nieuw-Guinea te versterken. Twee maanden later kondigde Staf aan een voorstel van wijziging van de Dienstplichtwet te zullen indienen om het mogelijk te maken dat dienstplichtigen werden uitgezonden. De wetswijziging zou onder het kabinet-De Quay tot stand komen.

In de Kamer zou gedurende de gehele kabinetsperiode een hoge mate van eensgezindheid bestaan over het beleid ten aanzien van Indonesië en Nieuw-Guinea. Toch ontstonden er geleidelijk barsten in die eenheid. Vooral in de PvdA begon men te twijfelen. Bij de algemene beschouwingen in de Eerste Kamer op 28 januari 1958 merkte PvdA-fractieleider J. in 't Veld op dat de anti-Nederlandse maatregelen en de Nieuw-Guineakwestie wel degelijk met elkaar waren verbonden. Soekarno had daar immers munt uit kunnen slaan om de anti-Nederlandse stemming aan te wakkeren; bovendien was Nederland nooit geneigd geweest mee te werken aan een oplossing van de kwestie door een vorm van internationaal beheer in VN-verband. In 't Veld pleitte daarom voor een 'open gesprek'. Een week later, op 5 februari, distantieerde de PvdA-fractie in de Tweede Kamer zich bij monde van De Kadt van In 't Velds uitlatingen. Hij wees iedere poging tot een gesprek als 'schandelijk' van de hand. De regering kon pas 'zonder wrok' spreken over 'de hele Nieuw-Guineazaak in volle omvang' als er zich ginds een 'constructieve regering' aandiende. Aan het eind van het debat kon Luns tevreden constateren dat hij algemeen werd gesteund in de stelling dat gesprekken met Indonesië zinloos waren.³¹

Hierna namen de twijfels binnen de PvdA toe. In juli 1958 publiceerde de Wiardi Beckman Stichting een rapport over het vraagstuk Nieuw-Guinea. Ook al hielden de auteurs allerlei slagen om de arm, zij kritiseerden de starheid van de Nederlandse opstelling. De belangrijkste conclusie was dat een bestendiging van de band tussen Nederland en Nieuw-Guinea noch in het belang van Nederland, noch in dat van de Papoea's was.³² Dit rapport werd nota bene gepubliceerd twee weken nadat het kabinet had bekendgemaakt dat de defensie van Nieuw-Guinea zou worden versterkt. De verslechterende verhoudingen in de coalitie lijken de zaak in een stroomversnelling te hebben gebracht. Bij de algemene beschouwingen eind september/begin oktober 1958 bleek dat ook de PvdA-fractie in de Tweede Kamer de bakens had verzet. Fractieleider Burger betwijfelde of 'voortzetting van een Nederlands bestuur' nog langer in het belang was van Nieuw-Guinea en van 'de juiste verhoudingen in het Verre Oosten'. Hij achtte een overdracht aan Indonesië echter niet aanvaardbaar. Hij diende daarom een motie

in die pleitte voor het aangaan van een *trusteeschap*-overeenkomst tussen Nederland en de VN. Zoals te verwachten wekte de motie veel verzet. Oud (VVD) hield vast aan de oude koers: 'geleidelijke opvoeding totdat het gebiedsdeel over zijn eigen lot kan beschikken'. Ook volgens Bruins Slot (ARP) kon de verantwoordelijkheid 'alleen van ons (...) worden weggenomen door het ten einde brengen van onze taak'. Vooral Romme reageerde furieus. Hij meende dat de motie-Burger de weg opende voor een overdracht van het gebied aan Indonesië. Drees, die volgens *de Volkskrant* 'temidden van de woeelige baren van het debat de rust behield van een man die met zijn sloffen aan bij het open haardvuur zit', noemde de motie 'uitermate bezwaarlijk'. Indonesië zou zo'n *trusteeschap* nooit aanvaarden omdat het erin de ontkenning zou zien van zijn vermeende rechten op Nieuw-Guinea. Bovendien zou de motie 'uiting geven aan een mate van onzekerheid'.³³ Ondanks de reactie van Drees trok Burger de motie niet in. Ze werd verworpen met alleen de stemmen van de PvdA-fractie voor. In het Indonesiëbeleid bleef alles voorlopig bij het oude.

Zaken Overzee

Bij de kabinetsformatie was het voortbestaan van het ministerie van Overzeese Rijksdelen onderwerp van gesprek geweest. De zorg voor Suriname, de Antillen en Nieuw-Guinea, de resterende 'confetti' van wat eens een koloniaal rijk was, kon ook worden ondergebracht bij Binnenlandse Zaken of bij Algemene Zaken. Desnoods zou een staatssecretaris kunnen worden belast met Nieuw-Guinea. Men besloot echter het departement te laten voortbestaan, maar nog geen bewindsman te benoemen. Defensie-minister Staf trad aanvankelijk op als minister ad interim. Mede omdat de taak voor Staf te zwaar bleek, kwam de zaak begin februari 1957 wederom aan de orde. De minister-raad hakte de knoop door na een wonderlijke discussie waarin een aantal ministers (Witte, Mansholt en Zijlstra) zich openlijk uitsprak voor opheffing van het departement. Drees was eigenlijk de enige die er anders over dacht. Volgens hem onderschatten de anderen de zorg voor de rijksdelen. De premier drukte vervolgens zijn mening door. Interessant is dat in het kabinet geen duidelijkheid bestond over de taak van de nieuwe collega. Volgens Zijlstra zou deze zich vooral met Nieuw-Guinea moeten bezighouden. Staf meende daarentegen dat hij er primair voor de West moest zijn.³⁴

Op 16 februari 1957 werd Helders (CHU) beëdigd als minister. In principe was hij belast met de uitvoering van het nieuwe Statuut voor het Koninkrijk en met het beleid ten aanzien van Suriname, de Antillen en Nieuw-Guinea. Maar zijn voornaamste taak was toch het aantonen van het bestaansrecht van het departement dat bij zijn aantreden was omgedoopt tot Zaken Overzee.

Bij de eerste begrotingsbehandeling, nauwelijks twee weken na Helders' benoeming, bleek dat ook de Kamer weinig enthousiasme kon opbrengen voor het voortbestaan van het departement. De regeringspartijen legden zich er noodgedwongen bij neer. De VVD was niet overtuigd; de liberale fractie stemde zelfs tegen de begrotingspost waarop het salaris van de minister was ondergebracht. Helders antwoordde 'vooralsnog' van mening te zijn dat het ministerie bestaansrecht had, maar beloofde een nader onderzoek en zegde toe heen te zullen gaan wanneer dat negatief zou uitvallen. Over de praktische kanten van een en ander liet hij zich evenwel niet uit.³⁵ Ook bij de volgende

begrotingsbehandeling, in december 1957, vormde het bestaansrecht het voornaamste onderwerp van debat. Gelaten accepteerde nu zelfs de VVD Helders' stelling dat over de betekenis van zijn departement geen twijfel bestond: allereerst vervulde het in Nederland een nuttige coördinerende functie en ten tweede was voor een goede samenwerking in Koninkrijksverband het persoonlijk contact van een bewindsman van groot belang.³⁶ Overigens kreeg de minister van verschillende zijden lof toegezwaaid voor de manier waarop hij de contacten in het Koninkrijk onderhield: in 1957 had hij de rijksdelen maar liefst tweemaal bezocht. Inhoudelijk stelde het allemaal niet zoveel voor. In februari 1959 verkoos de Tweede Kamer zelfs de begroting van Zaken Overzee goed te keuren zonder erover te praten. Dat had natuurlijk ook te maken met de achterstand die de Kamer door de kabinetscrisis had opgelopen en met de haast om gelden vrij te maken voor beleid. De gang van zaken was desalniettemin tekenend voor de lage status van het departement.³⁷

Ook in het kabinet lijkt Helders niet uit de verf te zijn gekomen. Wat Nieuw-Guinea betrof voelde hij zich overspeeld door Luns. In september 1958 sprak hij hierover met staatssecretaris Van der Beugel. Deze noteerde in zijn dagboek: 'Er zat bij Helders veel ressentiment tegen de wijze, waarop Buitenlandse Zaken over hem heen loopt in de kwestie Nieuw-Guinea. Hij had daar een politiek punt van willen maken, maar Kees Staf heeft hem aangeraden eens met mij te praten. Het is goed, dat ik het heb gedaan, want ik geloof, dat ik heel veel kou uit de lucht heb kunnen nemen. Hij had wel gelijk, maar en hijzelf en zijn apparaat zijn niet inspirerend voor het voeren van nauw overleg.'³⁸

Bestuur, recht en orde

Kleine Algemene Zaken

Het voorzitterschap van de ministerraad en de leiding van het departement van Algemene Zaken bleven in handen van Drees. Algemene Zaken droeg de zorg voor 'de zaken betreffende het algemeen regeringsbeleid en het Koninkrijk, voor zover deze zorg niet bepaaldelijk (werd) behartigd door een der andere departementen van algemeen bestuur'. De Tweede Kamer boog zich over een beperkt aantal onderwerpen. Terugkerende thema's waren de Dodenherdenking op 4 mei, de Bevrijdingsdag op 5 mei en de Rijksvoorlichtingsdienst.

Bij het begrotingsdebat in november 1958 kwam een gevoelig thema ter tafel dat nog jaren onderwerp van discussie zou blijven: kon de minister de Dodenherdenking uitbreiden met de herdenking van de gevallen in Indonesië en Korea? Calmeyer (CHU), gesteund door de ARP'er A.B. Roosjen, sprak over 'vergeten doden'. Extra pijnlijk was de afwezigheid van de regering bij de herdenkingsbijeenkomsten van deze gevallen. Het minste dat de overheid kon doen was een afgevaardigde sturen naar de herdenkingsbijeenkomsten. Drees nam een helder standpunt in: hij wilde de Dodenherdenking op 4 mei niet uitbreiden, maar wél regeringsvertegenwoordigers sturen naar de andere herdenkingsbijeenkomsten. Hij zegde ook toe dat de herdenkingsbijeenkomst kon plaatsvinden op de Dam.³⁹

Bevrijdingsdag viel in 1957 op een zondag. De discussie in de Kamer concentreerde zich op de vraag of de zondagsrust mocht worden verstoord door feestelijkheden. De protestantse partijen vonden dat de viering tot een herdenking in de kerk moest worden beperkt. De andere partijen waren het daar niet mee eens. Zo was B.J. Verhoeven (KVP) juist voorstander van het 'spontaan uitleven in een feest': 'Onze volksaard, die in feestcultuur niet excelleert, moet over een remming heen worden gebracht.' De VVD-er G. Ritmeester legde een verband met de Sovjetinval in Hongarije. Nu de Hongaarse bevolking was overgeleverd aan moord en doodslag, was het belangrijk om de waarden van de democratie te benadrukken. Bevrijdingsdag moest juist dit jaar uitbundig worden gevierd. Drees vond dat de inval in Hongarije inderdaad een extra reden was om stil te staan bij de bevrijding van Nederland. Ook op zondag konden volgens hem plaatselijk feestelijkheden worden georganiseerd. Hij stelde voor om één keer in de vijf jaar de bevrijding uitgebreid te herdenken; daarvoor zou de overheid dan financiële middelen ter beschikking stellen.⁴⁰ De vrije dag op 5 mei bleef overigens tot in de jaren tachtig een controversieel onderwerp dat herhaaldelijk aan de orde werd gesteld.

De kritiek op de RVD kwam met name van de CPN'er Gortzak. Had de RVD wel aandacht voor de écht belangrijke zaken? Wist de dienst dat de Duitse staalfabrikant en vriend van Hitler, Alfred Krupp, van plan was om een nieuw hoogovenbedrijf te vestigen in Nederland? Was de RVD op de hoogte van de beloftes van premier Harold Wilson om aan de Duitse minister van Defensie Franz Josef Strauss atoomwapens te leveren? Waarom werd de Kamer daarover niet geïnformeerd? Drees reageerde fel: de RVD hoefde hierover geen voorlichting te geven; hij zou eerder meer aandacht moeten besteden aan de inval in Hongarije. De CPN verdedigde volgens hem dezelfde methode als waartegen Nederland vijf jaar had gestreden: 'standrecht, de methode van razzia's, de methode, waarop een volk verhinderd wordt zich vrij en zelfstandig uit te spreken'.⁴¹

'Binnenlandse Zaken enzovoorts'

Bij de formatie was besloten Bezitsvorming en PBO toe te voegen aan het ministerie van Binnenlandse Zaken. Kamervoorzitter Kortenhorst sprak doorgaans van 'Binnenlandse Zaken enzovoorts'.⁴² Minister Struycken (KVP) werd beëdigd op 29 oktober 1956 op Sicilië, alwaar de koningin vakantie hield. Partijgenoot Schmelzer werd met ingang van 12 november benoemd tot staatssecretaris.

Begin 1957 kwam Struycken in botsing met de Kamer over de beslissing om de salarissen van hogere ambtenaren met 8 à 10% te verhogen waarvoor f10 miljoen werd uitgetrokken. Het kabinet hoopte daarmee te voorkomen dat topambtenaren zouden overstappen naar het bedrijfsleven. Het was lange tijd twijfelachtig of de Kamer met het voorstel zou instemmen. Aanvankelijk kreeg de minister slechts steun van de oppositie: de VVD en de CPN (die verwachtte dat op den duur ook de lagere werknemers erop vooruit zouden gaan). De PvdA was vierkant tegen elke automatische verhoging van de salarissen van alle hogere ambtenaren. De CHU was verdeeld; tegenstanders meenden dat in een tijd van versobering een salarisverhoging voor één bepaalde groep niet te verkopen was. De KVP en ARP wachtten af. Het was 'honderd miljoen dubbeltjes op zijn kant', aldus de NRC. Verwerping van de begrotingspost zei

Struycken te zullen opvatten als een 'votum van wantrouwen'. Wel deed hij enkele vage toezeggingen voor de laagstbezoldigde ambtenaren; zo zou hij streven naar gelijk-trekking met het bedrijfsleven. Tot op het laatst was onduidelijk hoe groot de verdeeldheid binnen de fracties zou zijn, maar uiteindelijk stemden slechts één KVP'er, één ARP'er en vijf CHU'ers met de PvdA mee. Een amendement van de PvdA dat de salarisverhogingen niet wilde beperken tot de topfunctionarissen, werd met eenzelfde meerderheid verworpen.⁴³

Ook in het volgende begrotingsdebat, in november 1957, stond een betere beloning van overheidsdienaren op de agenda. Wederom werd de minister van verschillende kanten onder vuur genomen. Struycken verklaarde zich bereid tot heropening van het georganiseerd overleg over de salarissen van de laagstbezoldigden. De Kamer vond dat niet voldoende. Een motie van J. Blom (PvdA), die de minister *tout court* vroeg voorstellen te doen om de salarissen van de lagere en middelbare ambtenaren te corrigeren, haalde geen meerderheid. Een door A.C.M. Weijters (KVP) ingediende motie kreeg de steun van VVD, CHU en ARP en haalde het wel. Deze motie deed 'een dringend beroep' op de regering te trachten door nieuw overleg tot overeenstemming te komen. De minister antwoordde dat hij zich liever had beperkt tot de laagstbezoldigden, maar naar aanleiding van de motie-Weijters beloofde hij het gesprek met andere groepen niet te zullen afsnijden.⁴⁴ In maart 1958 bereikte Struycken in het georganiseerd overleg overeenstemming over de verbetering van de salarissen van de lagere en middelbare ambtenaren.

Struycken kreeg ook te maken met een aantal belangrijke benoemingen. Bij de begrotingsbehandeling voor 1957, eind januari 1957, kwam de benoeming aan de orde van de katholieke oud-minister H.A.M.Th. Kolfschoten tot burgemeester van Den Haag. Van verschillende zijden kwam kritiek, vooral vanuit het CHU-kamp. De vorige burgemeester was CHU'er geweest, terwijl er in géén der andere grote steden een CHU-burgemeester was. De minister legde uit dat er slechts één niet-katholieke kandidaat was geweest die aan de eisen voldeed, doch deze bleek niet bereid de benoeming te aanvaarden. Kolfschoten was dat wél, en hij voldeed aan de eisen. De Kamer ging akkoord.⁴⁵

Een terugkerend thema bij Binnenlandse Zaken was verder de zelfstandigheid van de gemeenten. Deze kwam in januari 1957 volgens veel Kamerleden in het gedrang doordat het kabinet de lagere overheidsorganen onder druk moest zetten om de bestedingen te beperken. In een circulaire had de minister laten weten over te zullen gaan tot vergaande controle van de uitgaven. ARP-woordvoerder E.P. Verkerk vond dit 'fnuikend (...) voor de gemeentelijke autonomie'. J.H. Maenen (KVP) noemde de circulaire een 'forse ingreep' in de gemeentelijke zelfstandigheid, maar hij vroeg zich af of het wel anders kon.⁴⁶ De regeling van de financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten bleef Struycken achtervolgen. Hij weigerde in november 1958 de gemeenten extra gelden te geven; zij moesten de tering maar naar de nering zetten. Zowel de PvdA als de ARP kwam met een motie om tenminste de probleemgemeenten financieel tegemoet te komen. Struycken ontraadde de aanvaarding van beide moties onder het motto 'wie zal dat betalen?' Beide moties werden niettemin aangenomen.⁴⁷

Naar de smaak van de Kamer deed de minister te weinig om de decentralisatie te bevorderen, waarbij ook werd gedacht aan de verzelfstandiging van de regio Rijnmond.

In 1957 zegde Struycken weliswaar toe ernstig te streven naar decentralisatie, maar in feite zette hij, tot teleurstelling van de Kamer, het voorzichtige beleid van zijn voorganger voort. In november 1958 sprak zelfs zijn partijgenoot Maenen van 'schone woorden', waarin hij niets anders dan 'een sprookje' had beluisterd.⁴⁸ Daarentegen maakte Struycken, meer dan voorganger Beel, wél werk van de gemeentelijke herindelings. Ook bracht hij in 1957 samen met minister van Justitie Samkalden de Politiewet tot stand, die de politie verdeelde in gemeentepolitie (voor gemeenten van boven de 25.000 inwoners en aangewezen gemeenten) en rijkspolitie, een wet die bovendien regels bevatte over de rechtspositie, tucht en benoemingsvereisten van politieambtenaren alsmede over de taken en bevoegdheden van de politie. In 1958 voerde Struycken de noodwachtplicht in voor dienstplichtigen zonder mobilisatiebestemming (buitengewoon dienstplichtigen). Ten slotte diende hij in maart 1959 een ontwerp in voor een nieuwe Provinciewet. Deze hield een zekere decentralisatie in. Zo werd de eis van rijksgoedkeuring van alle provinciale verordeningen opgeheven.

Het pragmatisme dat staatssecretaris Schmelzer ten toon zou spreiden in de heikele kwestie van de bezitsvorming, klonk ook door in zijn bijdrage aan de discussie over de PBO, de indeling van het economisch leven naar door werknemers, werkgevers en de overheid gezamenlijk bestuurde bedrijf- en productschappen. In de afgelopen regeerperiode was de PBO nog weinig vooruitgekomen. Uitgangspunt bleef volgens Schmelzer het vertrouwen dat de PBO voortgang zou vinden, óók indien de regering aan de methode van vrijwillige totstandkoming de voorkeur gaf. Zo zag hij een stimulans voor de PBO-gedachte in de veranderde houding van de vakbeweging, die zich bereid toonde 'verantwoordelijkheid te dragen op breed nationaal vlak'.⁴⁹ Het jaar erop kwam dit onderwerp weer naar voren. CHU, KVP en PvdA stelden dat het kabinet in bepaalde omstandigheden niet moest terugschrikken voor dwangmaatregelen. De VVD verklaarde zich tegen en wederom maakte Schmelzer duidelijk dat het kabinet werkgevers en werknemers niet wilde dwingen tot het oprichten van schappen. Een 'stok achter de deur', waar vooral de KVP-fractie om had gevraagd, had volgens de staatssecretaris weinig effect, omdat het bedrijfsleven 'op elk terrein, als het wil, altijd ergens onderuit kan komen'.⁵⁰

Het kabinet nam in 1957 als richtlijn aan dat de SER-leden die het benoemde, de zogenoemde kroonleden, niet tevens Kamerlid konden zijn. Vooral Drees vond een combinatie van het lidmaatschap van een adviserend én van een controlerend orgaan niet juist. Schmelzer, die het besluit moest verdedigen, kwam hierdoor in het nauw, zowel in de Tweede als in de Eerste Kamer. De Tweede Kamer ging akkoord na Schmelzers toezegging een en ander nog eens in het kabinet te bespreken. In de senaat was het verzet heviger. De staatssecretaris werd hier onverwacht geconfronteerd met een motie van W. Rip (ARP), mede ondertekend door G.C.J.D. Kropman (KVP) en Oosterhuis (PvdA), waarin het besluit werd afgekeurd. Tevergeefs voerde de staatssecretaris aan dat het gevaar bestond dat de behandeling van sociaal-economische vraagstukken door de SER en door de Kamer het eigen karakter zou verliezen bij de combinatie van lidmaatschappen. Hij overtuigde niet. Een parlementair redacteur van de *NRC* oordeelde: 'Hij is een econoom en geen jurist en dus feitelijk niet de man om deze zaak juridisch te verdedigen. De staatssecretaris heeft een charmante manier van praten en kan een flinke dosis jeugdige geestdrift ten toon spreiden, maar die eigenschappen

doen het – om bij de leeftijd te blijven – beter bij de behandeling van een jeugdspaarwetje dan bij zulk een staatsrechtelijke affaire.’ Een motie was onvermijdelijk. Schmelzer ontraadde haar aanneming ‘ten sterkste’. Mocht de Kamer de motie aannemen, dan lag het niet in de lijn der verwachting ‘dat de Regering er zich naar zal kunnen gedragen’. Hoewel Rip Schmelzers verdediging ‘in hoge mate onbevredigend’ achtte, trok hij de motie in. Hij wilde de kwestie kennelijk niet op de spits drijven.⁵¹

Volgens zijn biograaf Ammerlaan was Schmelzer zijn minister verre de baas. Dat is wellicht overdreven. Toch kan men uit de persberichten inderdaad een tegenstelling opmaken tussen de kleurloze en matte minister Struycken en de dynamische Schmelzer. Struycken wekte de indruk van desinteresse. Een NRC-redacteur viel het op dat Struycken in januari 1957 het debat gelaten over zich heen liet gaan: ‘Minister Struycken heeft er natuurlijk ook aan deelgenomen, maar hij legde zich daarbij kennelijk beperkingen op.’ Ook het volgende jaar heette het: ‘Het is soms of het hem allemaal niet aangaat.’ *De Volkskrant* was dezelfde mening toegedaan: ‘Minister Struycken gaf in de loop van het debat nogal het een en ander toe, doch hij deed het wat lusteloos.’⁵² Er werd over geklaagd dat de minister voorlas. Schmelzer deed dat niet. En op 19 november 1957 wreef hij dat zijn minister indirect in: ‘Een van mijn medewerkers zei: “Leest U die lijst maar voor, dat vult een beetje”, maar ik heb de indruk, Mijnheer de Voorzitter, dat U aan vulling in deze Kamer bepaald weinig behoefte hebt.’⁵³

Justitie: vaardig onderhandelaar op goede voet met de Kamer

De nieuwe minister, Samkalden (PvdA), trachtte zoveel mogelijk werk van zijn voorganger af te maken. Justitieminister Donker, die begin 1956 was bezweken aan een hartaanval waarna Van Oven de termijn had volgemaakt, had op veel terreinen wetgeving op de rails gezet. Samkalden kon hiervan de vruchten plukken. Ten eerste ging het parlement akkoord met de ontwerp-Politiewet die de minister samen met Struycken verdedigde. Ten tweede loodste Samkalden met Mansholt de Pachtwet en de wijziging van de Wet vervreemding landbouwgronden door het parlement. Het politiek gevoelige debat daarover is in hoofdstuk VIII in dit boek terug te vinden. Ten derde zorgde hij, na een lang en moeizaam proces, voor de vaststelling van deel 1 van het Burgerlijk Wetboek (personen- en familierecht). Ten slotte kreeg Samkalden onder meer de ook door Donker voorbereide Wet tot regeling van de rechtsbijstand aan on- en minvermogens in het *Staatsblad*.

De minister streefde ernaar de nationale wetgeving te laten aansluiten op het internationale recht. In vergelijking met zijn voorgangers sloeg hij doelbewust een nieuwe weg in. Zo zocht hij voor wetgeving omtrent dubbele nationaliteit aansluiting bij de VN; bij de wetgeving over de verplichte aansprakelijkheidsverzekering hield hij rekening met het Beneluxtraktaat en ook het uitleveringsrecht probeerde hij zoveel mogelijk af te stemmen op andere landen. In de Raad van Europa hield Samkalden een pleidooi voor verruiming van het aantal landen dat onder bepaalde voorwaarden zou moeten overgaan tot uitlevering. Wat het luchtvaartrecht betrof, sloot de minister aan bij het Verdrag van Genève. De nieuwe Vreemdelingenwet ten slotte wilde hij eveneens afstemmen op de buitenlandse praktijk.

Samkalden kwam ook op het terrein van specifiek justitiële onderwerpen tot nieuwe regelgeving. Ondanks principiële tegenstand van de minister-president en een aantal ministers lukte het hem om een belangrijke stap te zetten op het terrein van de administratieve rechtspraak. Hij kreeg het fiat van de ministerraad om een wetsontwerp Be-roep administratieve beschikkingen aan het parlement voor te leggen. Hieraan was driekwart eeuw gewerkt. Verder werden regels vastgelegd voor toewijzing van advocaten waardoor de rechtspositie van verdachten en arrestanten verbeterde. Ook kwam een nieuwe regeling tot stand voor de burgerlijke gerechten waarbij de bezetting van de rechterlijke colleges zou worden uitgebreid en het salaris van de leden zou worden verbeterd.⁵⁴

Een gevoelige kwestie voor minister en parlement lag op het terrein van het gokken. De Koninklijke Nederlandse Voetbalbond (KNVB) wilde in het voorjaar van 1957 van start gaan met een eigen voetbalpool. Bij beide Kamers rees de vraag of dat niet in strijd was met de Loterijwet.⁵⁵ Deze wet verbood loterijen die een niet-gesloten karakter hadden. Daar de KNVB maar liefst 250.000 leden had, was het voor de VVD- en ARP-fractie duidelijk dat hier sprake moest zijn van een overtreding. De VVD was niet principieel tegen gokken, zoals de ARP en de CHU, maar vond het onverantwoord niet op te treden tegen zaken die naar haar inzicht duidelijk in strijd waren met de wet. Een wijziging van de Loterijwet zou hiervoor noodzakelijk zijn, maar tijdens de formatie hadden de antirevolutionairen al laten weten bij veruiming van de Loterijwet uit het kabinet te zullen stappen. De debatten over de voetbalpools leverden uiteindelijk weinig spanning op omdat Samkalden vanaf het begin duidelijk koos vóór het voortbestaan van het kabinet en daarom tégen veruiming van de Loterijwet. Om die reden wilde de bewindsman ook niet voldoen aan het verzoek van de PvdA-fractie in de Tweede Kamer tot het instellen van een staatscommissie. Wat de vraag betrof of de voetbalpools in strijd waren met de Loterijwet, wilde Samkalden wachten op het oordeel van de Hoge Raad.⁵⁶

In 1957 werd de gokkwestie verder bemoeilijkt door de explosieve groei van prijs-puzzels in dagbladen en door het feit dat de Hoge Raad geen uitspraak kon doen over de vraag of er sprake was van een overtreding van de Loterijwet. Door de toenemende complexiteit van de materie besloot Samkalden in overleg met de ministerraad dan ook alsnog een staatscommissie in te stellen onder leiding van G.J. Wiarda, met de taak om 'het gehele vraagstuk van de loterijen en de daaraan verwante activiteiten in beschouwing (te) nemen'. Tevens ging de minister over tot hernieuwde strafrechtelijke vervolging van overtreders van de Loterijwet om de rechtsgelijkheid en rechtseenheid te bewaren.⁵⁷ In september 1958 kwam de commissie-Wiarda met een rapport, waarvan de strekking was dat het kabinet moest overgaan tot aanpassing van de Loterijwet zodat het bestaan van de voetbalpools werd gelegitimeerd. Ondanks het feit dat de antirevolutionairen hiervan een principieel punt hadden gemaakt tijdens de kabinetsformatie, legden de ARP-ministers Samkalden niets in de weg toen hij besloot om de conclusies van de commissie over te nemen.⁵⁸ De puzzelrage had hen doen inzien dat ze niet meer om een wijziging van de Loterijwet heen konden.

Hoe lag Samkalden in de Kamer? Hij kwam naar voren als een sterke minister en een scherpzinnig en intelligent jurist. Zeker bij de behandeling van het ontwerp-Politiewet liet hij zien dat hij een vaardig onderhandelaar was. Hij kwam de Kamerleden

tegemoet op ondergeschikte punten, zoals de precieze omschrijving van de functie van de burgemeester, zodat hij bij kernpunten op een meerderheid kon rekenen. De NRC oordeelde in maart 1957 zelfs dat hij het 'ontwerp in een voortreffelijk betoog zo goed als maar mogelijk was heeft verdedigd'. Met een grote meerderheid haalde hij dan ook deze wet binnen. Samkalden werd als minister zeer gewaardeerd. W. Schermerhorn (PvdA) noemde hem al in 1947 een man met een 'eigenaardige scherpe analytische geest'. Mansholt was ook lovend over Samkalden, maar hij maakte een kanttekening: 'Hij laat zijn verstand misschien zozeer werken, dat zijn politieke gevoel wel eens in het gedrang komt.'⁵⁹ Door zijn rationele en heldere argumenten wist hij zijn tegenstanders meestal van zijn gelijk te overtuigen. Hij stelde zich vaak afstandelijk op als technocratisch jurist en bleef hierdoor als het ware buiten de politiek. In zijn tweejarige regeerperiode kon hij veel oogsten van wat onder Donker reeds was gezaaid, maar kon hij ook een aantal eigen initiatieven nemen die hij ten dele al tot een goed einde wist te brengen.

Het financieel en sociaal-economisch beleid

Financiën bijna volledig in de ban van de overbesteding

Bijna alles bij Financiën hield verband met de bestedingsbeperking. Felle politieke strijd was in deze periode eerder regel dan uitzondering. 'Lopende zaken' waren er wel, maar hadden vrijwel uitsluitend betrekking op details, zoals bijvoorbeeld de vervanging van vies geworden muntbiljetten door guldens en rijksdaalders.

Minister Hofstra (PvdA) maakte een begin met de langverwachte algemene, technische herziening van de belastingen, een omvangrijk project dat overigens weinig stof deed opwaaien. In mei 1958 nam de Tweede Kamer de raamwet aan, de Algemene wet inzake de rijksbelastingen. In december 1958 diende de minister wetsontwerpen in voor de hervorming van de inkomstenbelasting, de loonbelasting en de vermogensbelasting. Hij kondigde aan in 1959 te komen met voorstellen tot herziening van de vennootschapsbelasting en van de dividendbelasting. Later zou nog de omzetbelasting volgen.

In februari 1957 stelden KVP, CHU, ARP en VVD zich kritisch op tegenover twee begrotingsposten, op grond waarvan de Herstelbank en de Exportfinancieringsmaatschappij tot een maximum van f100 miljoen een beroep konden doen op de schatkist als zij niet in staat waren op normale wijze in hun kapitaalbehoefte te voorzien. De minister deelde mee dat de begrotingspost voor de Exportfinancieringsmaatschappij ook op vorige begrotingen voorkwam. De Herstelbank was een ernstiger geval: deze was verplichtingen aangegaan zonder voldoende dekking en was daardoor in de problemen gekomen. Het was in het algemeen belang dat de bank werd geholpen, aldus Hofstra. De Kamer nam hiermee genoegen.⁶⁰

In november 1958 stond onder meer ter discussie de overdracht van het beheer over de landbouwdomeinen van het departement van Financiën naar dat van Landbouw. Met name de VVD vreesde dat deze maatregel een groei van het aantal ambtenaren tot gevolg zou hebben.⁶¹ Een terugkerend probleem was de achterstand van het kadaster. Jaarlijks waren er detailvragen over de belastingheffing. Zo hekelde J. Smallenbroek

(ARP) in februari 1957 de praktijk dat hogere ambtenaren verantwoordelijk waren voor de hoogste aanslagen en lagere voor de rest.⁶² Een thema dat ook elk jaar opdook, was de controle op de efficiency van het overheidsapparaat. Vooral de KVP en de PvdA maakten zich hierover zorgen. In november 1957 kwam Vondeling (PvdA) met twee plannen: een leesbaarder miljoenennota en een ideeënbus waarin burgers voorstellen konden doen voor grotere doelmatigheid bij de overheid.⁶³ Bij zijn laatste begrotingsbehandeling kreeg Hofstra vrijwel algemeen lof voor de wijze waarop hij streefde naar een zo efficiënt mogelijk beheer.⁶⁴

Allemaal kleine zaken waarover, aldus de verslaggever van de NRC, een 'weinig opwindende reeks opmerkingen' werd gemaakt, 'min of meer zorgvuldig voorbereid door de geachte afgevaardigden'.⁶⁵ Het echte werk betrof steeds de bestedingsbeperking. Hofstra moest elke maatregel zowel in het kabinet als in de Kamer bevechten. In het kabinet vond hij de ministers van de *spending departments* tegenover zich, in de volksvertegenwoordiging was de KVP'er Lucas zijn voornaamste tegenstrever. De hoofdstukken over de bestedingsbeperking en over de val van het kabinet maken duidelijk dat Hofstra's bewind zich kenmerkte door voortdurende onrust.

Economische Zaken: overwegend prijsbeleid

Het departement van Economische Zaken werd in deze periode voor de tweede achtereenvolgende keer bestuurd door Zijlstra (ARP). Hij werd, net als in het kabinet-Drees III, geflankeerd door staatssecretaris Veldkamp (KVP), die middenstandszaken in zijn portefeuille had. Het economische tij was snel gekenterd. Kon Zijlstra in de memorie van toelichting bij de begroting voor 1957 nog meedelen dat 'de zeer gunstige conjunctuur (...) zich ook in het afgelopen jaar voortgezet' had, bij de behandeling van die begroting was de situatie flink verslechterd. Niet onvoorzien overigens; de minister kondigde in dezelfde memorie aan dat de SER zich boog over bestedingsbeperkende maatregelen.⁶⁶

Zijlstra's beleid werd, evenals dat van Hofstra, volkomen beheerst door de bestedingsbeperking. Zijlstra was sterk betrokken bij de totstandkoming van het pakket aan bestedingsbeperkende maatregelen. Bij de begrotingsdebatten ging de meeste aandacht uit naar het terrein waar Economische Zaken aan die bestedingsbeperking raakte: het prijsbeleid. De minister gaf bij die debatten colleges over de economische situatie van het land en de maatregelen die nodig waren om deze te verbeteren. Volgens hem kwam het aan op een 'juiste timing en een juiste dosering van prijsstabilisatie (met de daarbij behorende loonpolitiek), bestedingspolitiek en kredietpolitiek'.⁶⁷ Hij slaagde er tamelijk gemakkelijk in de Kamer te overtuigen van zijn economische visie en van de noodzaak van zijn bijdrage aan het economisch herstel. In november 1958 kon Zijlstra de Kamer meedelen dat de fase van overbesteding grotendeels voorbij was. Dat betekende echter niet dat het deviezenbeleid – de minister streefde naar een voorraad vreemde valuta die voldoende was om vijf maanden invoer te kunnen betalen – kon worden losgelaten. 'Immers, op een zo snel herstel als wij nu hebben meegemaakt, mag niet altijd worden gerekend', aldus de bewindsman, en voldoende deviezen waren nodig om een 'eventueel noodzakelijke werkgelegenheidspolitiek' te kunnen voeren. De teugels konden wel gevierd worden, maar niet volledig losgelaten. Een 'onbezonnen

aanzwengeling van het zich in beweging zettende expansieproces' zou het land weer snel in de richting van overbesteding leiden.⁶⁸

Andere terugkerende thema's bij de begrotingsdiscussies waren economische mededinging, het werkgelegenheidsbeleid, de vrijhandel binnen de EEG en de industrialisatie. In mei 1958 publiceerde Zijlstra de zesde industrialisatienota, waarin het verloop van de industriële ontwikkeling en het te voeren industrialisatiebeleid uiteengezet werden. In deze nota constateerde de minister dat de industriële ontwikkeling sneller was gegaan dan voorzien, waarvoor hij de hoogconjunctuur als oorzaak aanwees. Om de industriële werkgelegenheid voldoende te laten toenemen teneinde toekomstige generaties een arbeidsplaats te geven, diende de industriële productie tot 1962 met 21% toe te nemen en de productie per werknemer met 12%, hetgeen een investering van zo'n f11 miljard zou vragen.⁶⁹

Op het wetgevingsfront was het rustig. Grote wetten werden niet ingediend, wel een aantal kleinere. In het eerste zittingsjaar van het kabinet kwam Zijlstra met een ontwerp-Wet Stichting industrieel garantiefonds, waarin voor nieuwe en bestaande kleine en middelgrote ondernemingen een voorziening werd getroffen waardoor zij gemakkelijker aan risicodragend kapitaal konden komen en met de ontwerp-Aanwijzingswet gasbedrijf, op grond waarvan een rijksdienst de werkzaamheden rond de gasvoorziening van een departementale afdeling zou overnemen. Verder was hij betrokken bij de besprekingen over de goedkeuring van het verdrag tot oprichting van de EEG.⁷⁰

Staatssecretaris Veldkamp speelde in deze periode geen grote rol. Hij kwam slechts aan bod bij de wijziging van de Winkelsluitingswet, de verlenging van de geldigheidsduur van de Wet op de Kamers van Koophandel en Fabrieken en de Wet op de geneesmiddelenvoorziening. Verder was het wachten op zijn nieuwe Middenstandsnota, die voor medio 1959 was gepland.

Sociale Zaken en Volksgezondheid: politiek machtsvertoon

Minister Suurhoff (PvdA) bleef, na vier succesvolle jaren, op het departement van Sociale Zaken en Volksgezondheid. Zijn partijgenoot Van Rhijn mocht wederom zijn werk voortzetten als staatssecretaris. De ongewijzigde personele bezetting bood echter geen garantie voor een continuering van de successenstroom. Ook Sociale Zaken werd al snel geconfronteerd met de gevolgen van overbesteding. Dit had uiteraard consequenties voor het beleid. Beide bewindslieden bleken niet vies van politiek machtsvertoon. Zij toonden zich zelden compromisbereid waar het ging om wezenlijke veranderingen. Zelf klaagde Suurhoff in de ministerraad over de 'zwakke knieën' van zijn ambtsgenoten, die volgens hem te snel toegaven aan de wensen van de Kamer.⁷¹ Suurhoffs harde opstelling maakte hem minder geliefd bij de Kamerleden, maar de waardering voor zijn wetgevende werk bleef.

De vrijere loonpolitiek, ingevoerd in de vorige kabinetsperiode op verzoek van confessionelen en liberalen, had een ongunstige invloed op de bestedingen. De loonontwikkeling was zó explosief geweest, dat deze voor een belangrijk deel de verklaring voor de overbesteding vormde, aldus Suurhoff. Daarnaast had de vrijere loonpolitiek tot gevolg dat bepaalde beroepsgroepen als bouwvakkers en landarbeiders een loonachterstand opliepen. Tijdens de begrotingsbehandelingen in 1956 en 1957 drong de Kamer

aan op het goedmaken van die achterstand, maar de minister weigerde beide keren hiertoe over te gaan. In 1956 wilde Suurhoff niet op de materie ingaan, omdat het SER-rapport over de bestedingsbeperking nog niet was uitgebracht. Daarnaast bestond het risico dat het geven van compensatie voor één beroepsgroep een sneeuwbal effect zou hebben, wat een verdere stijging van het nationale loonpeil zou betekenen. Om deze redenen zou de minister ook bij de begrotingsbehandeling in 1957 soortgelijke verzoeken tot compensatie afwijzen. De bestedingsbeperking mocht immers niet in gevaar komen.⁷²

Suurhoff voerde de bestedingsbeperking ook aan om bezwaar te maken tegen verzoeken uit de Kamer voor extra geld voor aanvullende werkgelegenheid. Tegen de motie van Th.J.A.M. van Lier (PvdA), waarin de minister werd verzocht te zorgen voor 'aanvullende kredieten (...), zodra dit voor een voldoende mogelijkheid van tewerkstelling op (aanvullende) werken noodzakelijk mocht blijken', had Suurhoff echter geen bezwaar omdat dit verzoek niet in strijd was met zijn beleid, aldus de bewindsman. Toen de werkloosheid steeds verder opliep en er vanuit het kabinet geen reactie kwam, interpelleerde ARP'er A.W. Biewenga de minister in februari 1958. Alom werd de toenemende werkloosheid geassocieerd met de bestedingsbeperking, een verband dat door de bewindsman en de PvdA met klem werd bestreden. Volgens Suurhoff was de overbesteding de oorzaak van de oplopende werkloosheid en had de bestedingsbeperking de groei van de werkloosheid juist afgeremd. Ondanks de negatieve associatie die de werkloosheid en de bestedingsbeperking bij enkele Kamerleden opriepen, was de volksvertegenwoordiging eensgezind van mening dat de tijd voor opheffing van de bestedingsbeperking nog niet was aangebroken.⁷³

Ontevreden was de Kamer over de wijze waarop Suurhoff omging met de particuliere beroepskeuzevoorlichting. Zes jaar nadat de commissie-Langeveld was ingesteld met de taak een advies uit te brengen 'over de wijze waarop een verantwoorde beroepskeuzevoorlichting dient te worden georganiseerd', kwam zij in 1957 met haar eindverslag. Tijdens de begrotingsbehandeling in november van dat jaar sprak de gehele Kamer haar teleurstelling uit over het uitblijven van wetgevende maatregelen. Suurhoff bleef pappen en nathouden en stelde de Kamer gerust dat, nu het rapport van de commissie-Langeveld er was, het departement met grote voortvarendheid aan de regeling van de materie zou gaan werken.⁷⁴

Op het terrein van Volksgezondheid kwamen er twee belangrijke wetten tot stand. Op 6 maart 1958 begon de behandeling van het wetsontwerp op de geneesmiddelenvoorziening. Deze wet zou de bestaande uit 1865 moeten vervangen. In de jaren dertig was al eens een poging ondernomen een nieuwe wet in het leven te roepen, maar omdat die geen regeling bevatte over het drogistenvraagstuk haalde deze het *Staatsblad* niet. Het drogistenvraagstuk ging over de vraag welke positie drogisten innamen bij de verkoop van medicijnen. Omdat dit probleem ook niet was opgelost in het nieuwe ontwerp, dreigde de geschiedenis zich te herhalen. In de Kamer hadden vooral de confessionele fracties, en dan met name de KVP, grote bezwaren tegen deze lacune in het wetsontwerp. Een amendement van KVP'er F.J.H. Bachg om bij nadere wet de drogistenpositie te regelen, leidde tot schorsing van de behandeling. Op 16 april 1958 werd het amendement, hoewel het was afgezwakt door Bachg, onaanvaardbaar verklaard door minister Suurhoff. Het zou hem in een onmogelijke positie brengen als hij een

wetsontwerp zou moeten maken en verdedigen waar hij niet achterstond en waarvan hij de noodzaak niet inzag. Het amendement werd ingetrokken en de wet werd aangenomen zonder verdere substantiële wijzigingen.⁷⁵

Ook staatssecretaris Van Rhijn kwam tegenover de KVP te staan. Dat gebeurde in oktober 1958 bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging van de Veiligheidswet 1934 en de Stuwadoorswet. De KVP verzette zich tegen de verplichtstelling van bedrijfsgeneeskundige dienstverlening voor bedrijven. Een motie van de KVP'er J.Th.M. de Vreeze tegen deze verplichtstelling werd onaanvaardbaar verklaard door Van Rhijn. Na verwerping van de motie, waar alleen de KVP en de SGP voor stemden, werd het wetsontwerp op 23 oktober door de Kamer aangenomen met 66 tegen 53 stemmen; KVP, VVD en de SGP stemden tegen.⁷⁶

Op het beleidsterrein van Sociale Zaken bleef het opvallend stiller dan op het terrein van Volksgezondheid. Per 1 januari 1957 trad de AOW in werking. Kort daarvóór kwam Suurhoff met een wetsontwerp tot regeling van de ziekenfondsregeling voor bejaarden.⁷⁷ Ook realiseerde hij een wetsontwerp over de wijziging van de verdeelsleutel voor de premiebetaling voor de werkloosheidsverzekering. In hoofdstuk VII in dit boek wordt op beide wetsontwerpen ingegaan. Nieuwe sociale verzekeringen kwamen niet tot stand. Suurhoffs departement bereidde wel twee grote sociale wetsvoorstellen voor: de Algemene Weduwen- en Wezenwet (AWW) en de Algemene Kinderbijslagwet. Het kabinet viel voordat deze wetsvoorstellen konden worden behandeld. De AWW werd nog wel ingediend vóór de val maar pas aangenomen onder het tweede kabinet-Beel; de Kinderbijslagwet zou pas in de periode-De Quay volgen.

Laatste termijn Mansholt op Landbouw; Vondeling erft boterberg

Mansholt (PvdA) trad in 1956 wederom aan als minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening. Vanaf 1945 al bestierde deze Groningse boerenzoon onafgebroken het departement. Mansholt begon aan zijn laatste termijn; in januari 1958 nam partijgenoot Vondeling de portefeuille van hem over, nadat Mansholt was uitverkoren om als EEG-commissaris zijn landbouwvisie in Europa te gaan verkondigen.

Een van Mansholts belangrijkste wapenfeiten was het binnenslepen van f200 miljoen extra voor de landbouwsector. Hieraan en aan de discussie die dat in de Kamer opleverde in relatie tot de bestedingsbeperking, is in de hoofdstukken I en V aandacht besteed. Voorts omvatte Mansholts optreden in de Kamer twee begrotingsbehandelingen, de verdediging van twee grotere wetsontwerpen – de Landbouwwet en de Pachtwet (de laatste alleen in de Tweede Kamer) –, de behandeling van een goedkeuringswetje van een internationale Tarweovereenkomst en de beantwoording van een enkele vraag.⁷⁸ De eerste begrotingsbehandeling vond plaats in maart 1957, direct na het debat over de bestedingsbeperking en was daardoor voor een belangrijk deel mosterd na de maaltijd. Meest opmerkelijke gebeurtenis was de discussie over de motie-Vondeling om de verhuur van jachtvelden, toebehorende aan de staat, onder verantwoordelijkheid van één minister te brengen. Volgens Mansholt werd deze wens niet gedeeld door zijn ambtgenoten die ook hun zegje wilden doen over die jachtvelden. Vondeling handhaafde zijn motie, die al uit 1954 dateerde. Met succes, want zij werd aangenomen met 75 tegen 10 stemmen.⁷⁹ De behandeling van deze begroting in de Eerste Kamer had

meer om het lijf, met name door de door Schermerhorn (PvdA) en H.D. Louwes (VVD) aangezwengelde discussie over het socialisatievraagstuk. Mansholt liet zich verleiden tot de opmerking dat hij *persoonlijk* voorstander was van socialisatie van de grond. Socialisatie streefde hij echter als minister niet na, noch was zij onderdeel van het regeeringsbeleid.⁸⁰

De twee wetsontwerpen die Mansholt op de valreep nog door het parlement wist te loodsen waren niet de minste uit zijn ministeriële loopbaan. Zowel bij de Landbouwwet als bij de Pachtwet was er sprake van een lange voorbereidingstijd. De Landbouwwet beoogde de Landbouwcrisiswet uit 1933 te vervangen; het was een machtigingswet waarin de bevoegdheden van de overheid op landbouwgebied waren geregeld. Het grootste gedeelte van de discussie ging over het toezicht van de Staten-Generaal op de hantering van die bevoegdheden. Mansholt had verschillende nota's van wijziging nodig om met de Kamer tot een compromis te komen. Uiteindelijk passeerde het wetsontwerp de Kamer zonder hoofdelijke stemming.⁸¹ Bij de Pachtwet, die het Pachtbesluit van 1941 verving, moest Mansholt zelfs het machtswoord gebruiken om een essentieel onderdeel aanvaard te krijgen. In hoofdstuk VIII wordt hierop nader ingegaan.

Op 11 en 12 december 1957 trad Mansholt voor het laatst op in de Tweede Kamer. Op de rol stond de landbouwbegroting voor het jaar 1958. Uiteraard stond de behandeling ook in het teken van het afscheid van de minister. Mansholt hield een afscheidsrede en de Kamervoorzitter sprak de scheidende minister toe. De Kamer nam ten slotte een unieke motie van dank en hulde aan en applaudisseerde voor de man die ruim twaalf jaar de scepter had gezwaaid op het ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening. In die jaren stelde hij verschillende keren de portefeuillekwestie. Zelfs in dit laatste debat kon hij het niet laten. Mansholt noemde een amendement van Drogen (KVP) onaanvaardbaar. Het was gericht tegen de door de minister voorgestelde vertraagde uitbetaling van f50 miljoen aan uitkeringen aan veehouders in verband met de gegarandeerde basismelkprijs. Het dreigement hielp. Drogen, die zich gesteund wist door VVD, CHU en ARP, trok zijn amendement in met het argument dat hij gezien de omstandigheden (de problemen met Indonesië) geen verantwoordelijkheid wenste te dragen voor een kabinetscrisis.⁸²

Mansholt liet zeker geen ontredderde boel achter, maar florissant kon de toestand die zijn opvolger Vondeling erfde ook niet worden genoemd. Met name de situatie in de zuivelsector was penibel met enorme overschotten aan melk en boter. Wereldwijd was de productie van melk sterk gestegen, terwijl de afzet stagneerde. Dat had een prijsdaling tot gevolg. De overheid stond garant voor een bepaalde melkprijs die de veehouders zouden ontvangen en moest dus bij dalende wereldmarktprijzen enorme bedragen bijpassen. Op het moment dat Vondeling zijn nota over het melk- en zuivelbeleid in de Kamer verdedigde, ruim twee maanden na zijn aantreden en zijn eerste zware klus, keerde de staat f1,5 miljard uit aan melkleveranciers, een immens bedrag.⁸³ Vondeling kreeg het zwaar in het debat; hij werd geconfronteerd met niet minder dan zeven moties, maar kwam toch ongeschonden uit de strijd. De meest vergaande motie was van de liberaal F. den Hartog, medeondertekend door Biesheuvel (ARP), J. de Ruiter (CHU) en Van Meel (KVP). Zij spraken onder meer van een geschokt vertrouwen bij de boeren door de plannen van Vondeling met de melkprijs. Vondeling zelf leek niet

zwaar te tillen aan de motie en liet slechts weten het niet met de inhoud eens te zijn. Zijn partijgenoot H. Vredeling nam de zaak minder luchtig op en waarschuwde dat zijn fractie aanneming van deze motie zeer ernstig zou nemen. De dreiging had succes: alleen de liberalen, de communisten, de SGP, Van Meel en vier CHU'ers steunden de motie die met 99 tegen 22 stemmen werd verworpen. Dat de in deze kabinetsperiode bijna oppositioneel opererende antirevolutionairen zwichtten, medeondertekenaar Biesheuvel inclusief, was opmerkelijk. KVP'er J.H.W. van Koeverden had meer succes met een motie waarin hij voorstelde de eigenaarslasten door te berekenen in de kostprijzen. Hoewel Vondeling de motie ernstig ontraadde, nam de Kamer haar aan met de stemmen van de sociaal-democraten tegen.⁸⁴

Een maand later, op 15 april 1958, kwam de nieuwbakken minister alweer onder vuur te liggen, deze keer over zijn voornemen tot een reorganisatie op zijn ministerie. Vondeling wilde de afdeling Grond- en pachtzaken opheffen en de desbetreffende aangelegenheden onderbrengen bij de afdeling Voedselvoorziening en bij de Cultuurtechnische dienst. Dit plan wekte bij de niet-socialistische meerderheid wantrouwen. Zij vreesde dat het grond- en pacht prijsbeleid ondergeschikt zou worden gemaakt aan de garantieprijs- en de structuurpolitiek, twee socialistische stokpaardjes. Daarnaast verweet men de minister een te starre houding en onvoldoende overleg met de Kamercommissie. Hierna volgden enkele debatten, zoals die over het visserijbeleid en een begrotingsbehandeling in de Eerste Kamer, die zonder al te veel problemen verliepen. De laatste maanden van zijn bewind was het evenwel weer raak. Met name het debat over een wijziging van de Wet vervreemding landbouwgronden bracht de gemoederen volop in beroering. Tot woede van de PvdA-fractievoorzitter in de Tweede Kamer hield Vondeling het onaanvaardbaar op zak bij een amendement van de ARP.⁸⁵ Ook deze kwestie wordt in hoofdstuk VIII besproken.

Ondanks kleine 'succesjes' kan worden gesteld dat Vondeling zich gedurende zijn (kortstondige) ministerschap bijna onafgebroken van conflict naar conflict sleepte. Voor een deel zal dit hebben gelegen aan de wat eigenzinnige manier van opereren van de minister. Ook de verslechtering van de situatie in de landbouw droeg hieraan bij. En ten slotte was de opgelopen spanning tussen de coalitiegenoten in 1958, het laatste jaar van de rooms-rode coalitie, hieraan mede debet. Mansholt had juist op tijd zijn biezen gepakt, maar hij zou misschien toch meer dan Vondeling bereid en in staat zijn geweest tot het sluiten van compromissen.

Minister Witte van Volkshuisvesting houdt overwicht op de Kamer

De minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid (de nieuwe naam voor Wederopbouw en Volkshuisvesting), Witte, werd als bewindsman onder het kabinet-Drees III gekarakteriseerd als een krachtig bestuurder.⁸⁶ Hij had het volkshuisvestingsbeleid in dat kabinet met veel voortvarendheid vormgegeven en wilde dit voortzetten onder Drees IV. Potentieel struikelblok hierbij vormde de noodzakelijke huurwetswijziging. In hoofdstuk VIII wordt nader ingegaan op deze kwestie. Witte gaf de Kamer in de regel op deskundige wijze en met overwicht antwoord op de vele vragen. De debatten hadden meer het karakter van informatie-uitwisseling; politiek spannend werd het alleen bij de behandeling van de Huurwetswijziging en van het grootboek woningverbetering.

Hét probleem voor alle naoorlogse ministers van Volkshuisvesting was de woningnood. De instrumenten die Witte meenam uit de vorige kabinetsperiode om deze kwestie op te lossen, waren: een strak gepland bouwprogramma; een contingenteringssysteem dat spreiding van het bouwvolume over de provincies moest garanderen en een rijksgoedkeuringssysteem dat zorgde voor verspreiding van de woningbouw door het jaar heen. In februari 1956 was een wijziging ingevoerd in het contingenteringssysteem waarbij niet de behoefte maar de aanwezige bouwcapaciteit in de regio maatgevend was. Verder had Witte om de bouwtijd te verkorten in de vorige kabinetsperiode de bouw met geprefabriceerde elementen gestimuleerd en het Besluit Uniforme Bouwvoorschriften afgekondigd, waarin de randvoorwaarden voor gemeentelijke bouwverordeningen waren vastgelegd. Een ander belangrijk discussiepunt in Drees III, maar ook in Drees IV, vormde de keuze tussen overheidsbouw (woningwetwoningen) en particuliere bouw. De sociaal-democraten en communisten toonden zich voorstanders van de eerste, de confessionelen en liberalen van de laatste. Witte wilde beide stimuleren. Het uitgangspunt moest volgens hem wél zijn dat woningbouw primair een zaak was voor de particulier. De overheid moest bijspringen bij de bouw van goedkope woningwetwoningen voor arbeiders. Andere *issues* die in beide kabinetsperiodes speelden, waren de grootte en de kwaliteit van de woningen, het bevorderen van eigenwoningbezit, het wegwerken van de achterstand in de krotopruijing en het tegengaan van leegstand door te hoge huren.⁸⁷

In de troonrede van 1957 werd benadrukt dat maatregelen noodzakelijk waren om de bestedingen aan consumptie, investeringen en overheidsuitgaven te beperken. Het volkshuisvestingsbeleid dat in 1951-1952 nog betrokken was geweest bij de bezuinigingsmaatregelen ten tijde van de Koreacrisis, bleef nu buiten schot. In 1958 signaleerde de regering dat de woningproductie weliswaar hoog was, maar dat door de oververhitting van de economie tijdelijk minder huizen in aanbouw waren genomen. De toekomst zag er rooskleurig uit, want door overheidsmaatregelen zou het financiële en economische evenwicht worden hersteld en zou er weer een gunstig bouwklimaat worden geschapen.⁸⁸

De Kamer bekeek dit optimisme met argusogen. Er werden veel minder huizen gebouwd dan er waren gepland. J. Bommer (PvdA) klaagde tijdens het begrotingsdebat in december 1956: 'De trage wijze waarop het woningtekort wordt ingelopen is het grootste probleem.' Door een aantal factoren liep de woningnood zelfs weer langzaam op: het sterftecijfer ging omlaag, het aantal huwelijken steeg en de emigratie nam af, er was sprake van 'gezinsverdunning' (het aantal huishoudens van twee tot drie personen was sinds 1930 toegenomen) en krotten werden op kleine schaal opgeruimd. Volgens Bommer lag de oorzaak van de vertraging van de woningbouw bij de industriector die te veel arbeid en kapitaal opslokte. De ondernemers klaagden zelf ook over te weinig woningen voor hun arbeiders. Witte benadrukte dat het bouwprogramma niet te veel als uitgangspunt moest worden genomen: het was immers voor een groot deel een prognose en hij gaf toe dat de schatting onjuist was geweest. Bovendien kwam Nederland er in vergelijking met andere landen volgens Witte helemaal nog niet zo slecht van af.⁸⁹

Verschillende Kamerleden deden suggesties voor het verminderen van de woningnood. Bommer zag de oplossing in het beperken van de bouw in de industrie- en ver-

keerssector overeenkomstig het SER-advies van november 1956. Andriessen (KVP) en Beernink (CHU) meenden dat de bouw van het aantal huizen zou kunnen worden bevorderd door het daadwerkelijk uitvoeren van de nieuwe regeling Uniforme Bouwvoorschriften. Bommer en J. van Eibergen (ARP) vreesden daarentegen dat de nieuwe regeling juist zou leiden tot bouwtijdverlenging. Witte antwoordde dat de voorschriften in feite de minimumeisen waren waaraan een redelijke woning moest voldoen. Wanneer men daarvan afweek, kwam er een woning tot stand van een kwaliteit die voor hem onacceptabel was om te subsidiëren.⁹⁰

De kern van het probleem bij het opvoeren van de bouwproductie was echter van financiële aard. Voor de gemeenten was het in een situatie van overbesteding moeilijk om kapitaal aan te trekken voor woningwetningen. De rijksoverheid moest bijspringen en schiep de mogelijkheid leningen aan te gaan. De Kamer keek kritisch naar de door Witte aangereikte oplossingen. Volgens Bommer moest kapitaalvoorziening via beleggers worden geregeld. Indien de bouwprijzen nog verder zouden stijgen en het Rijk dit niet kon tegengaan, zou extra subsidiëring van de nieuwbouw noodzakelijk zijn. De lonen waren sinds 1953 met 18% gestegen, de prijzen van bouwmaterialen tussen de 15 en 20% en de rente met 12%. Bommer drong er bij de minister op aan om een regeling te treffen waarbij institutionele beleggers als regel verplicht werden een bedrag voor woningbouw ter beschikking te stellen tegen niet te hoge rente. Dit voorstel wenste de minister niet over te nemen. Van Eibergen herinnerde Witte nog aan de maatstaf waarop de woningcapaciteit was gebaseerd. In hoeverre gold nog de afspraak van 1956 dat de 'bouwcapaciteit (aangeeft) wat er gebouwd kan worden'? Volgens Witte was het beleid veranderd: 'Niet meer de mankracht maar het geld' was de bepalende factor.⁹¹

Verkeer en Waterstaat

De antirevolutionair Algera beleefde in deze kabinetsperiode zijn tweede termijn als minister van Verkeer en Waterstaat. Voor hij in het kabinet-Drees III aantrad was hij de ARP-fractiespecialist op hetzelfde terrein. Zijn grote dossierkennis werd allereerst geroemd. Waar hij in zijn eerste ministersperiode overwegend lof oogstte, ontving Algera in de tweede ook forse kritiek, vooral van de kant van coalitiepartner PvdA. Woordvoerder S.A. Posthumus verweet de minister verschillende malen een gebrek aan besluitkracht, zelfs 'eindeloze aarzelingen'. De bewindsman was meer een 'administrateur' dan een 'vormgever van een daadkrachtig beleid'. Algera pareerde deze kritiek door te wijzen op de verschillende ideologieën: antirevolutionairen hadden nu eenmaal minder op met overheidsingrijpen dan sociaal-democraten. Daarnaast diende veel beleid te worden voorbereid in commissies, hetgeen weliswaar de snelheid niet ten goede kwam, maar het draagvlak wel.⁹²

Maar er was meer kritiek. De Kamer wilde dat er in het algemeen voortvarender werd gewerkt. Met name de aanleg en de verbetering van wegen, die volgens vrijwel alle woordvoerders toch al een achterstand hadden opgelopen, dienden met spoed te worden geïntensiveerd. Algera beriep zich op de bestedingsbeperking, waaraan uiteraard ook zijn departement moest bijdragen. Concrete toezeggingen deed hij niet.⁹³

De teneur van de discussies op het terrein van Verkeer en Waterstaat was groten-deels dezelfde als in de periode van het voorgaande kabinet. Algera omschreef de pro-

blemen toentertijd als 'veel en velerlei, groot en klein'.⁹⁴ Bij de begrotingsbehandelingen kwam een veelheid aan onderwerpen ter sprake, vaak ook zeer gedetailleerd: de verkeersveiligheid (van de invoering van een maximumsnelheid buiten de bebouwde kom tot het dimmen van koplampen), de spoorwegen en de verhoging van de treintarieven, het toenemende file- en parkeerprobleem, de uitgifte van grond in de nieuwe polders, de financiële positie van de KLM, de door Duitsland tegengehouden liberalisatie van de Rijnvaart, recreatiegebieden, de Biesbosch en de wegen-, tunnel- en bruggenbouw. Deze ratjetoe aan onderwerpen deed een krant verzuchten dat de begrotingsbehandeling van Verkeer en Waterstaat 'een jaarlijkse moordaanslag op het parlementaire stelsel' was.⁹⁵

Een terugkerend thema betrof de veren over de Westerschelde. Wegverkeer van en naar Zeeuws-Vlaanderen moest óf via België, óf via een bootverbinding met Zuid-Beveland plaatsvinden. Aangezien de veerdienst met maar één ferry werd uitgevoerd, was dat een enorm knelpunt. De minister was met Provinciale Staten van Zeeland overeengekomen om een tweede veerboot in te zetten, waarvoor de tarieven zouden worden verhoogd. Het leverde een storm van protest uit Zeeuws-Vlaanderen op, uitlopend in een grote demonstratie op het Binnenhof. De Zeeuws-Vlamingen eisten een gelijke behandeling met andere weggebruikers, dus gratis ('vrije') veerverbindingen. Het leverde de minister in juli 1958 een interpellatie op waarin het Zeeuwse protest werd verwoord. Hoewel de Kamer unaniem de Zeeuwse eisen principieel steunde, meende een grote meerderheid dat vrij vervoer gezien de financiële situatie vooralsnog onmogelijk was. Een motie waarin werd aangedrongen op een gratis overtocht van voetgangers en fietsers en die stelde dat de verhoging voor het overige verkeer slechts beperkt en tijdelijk mocht zijn, werd aangenomen, zeer tegen de zin van de minister.⁹⁶

Een heikel punt was het getouwtrek tussen het kabinet en de gemeente Amsterdam over een vaste verbinding tussen de oevers van het IJ. Voor deze verbinding waren er twee concurrerende plannen: de IJtunnel en de Coentunnel. Vanwege de beperkte financiële middelen konden beide tunnels niet tegelijkertijd worden gegraven; de Coentunnel verkreeg de prioriteit van het kabinet. De hoofdstad had echter haar zinnen gezet op de IJtunnel en was zelf al begonnen met de voorbereidingen voor de aanleg daarvan. Amsterdam rekende op een aanzienlijke rijksbijdrage voor de financiering. Daarnaast wilde de gemeente kapitaal lenen. In mei 1957 besloot de ministerraad de bouw van de IJtunnel stil te leggen. Niet alleen werd de rijksbijdrage opgeschort, ook werd het Amsterdam verboden met geleend geld verder te gaan vanwege de druk die dat zou leggen op de kapitaalmarkt. Het kabinetsbesluit leverde een interpellatie op door Posthumus en een aangenomen amendement-Romme, waarin het recht van Amsterdam om op eigen kracht de tunnel te bouwen werd onderschreven, mits dit paste binnen de bestedingsbeperking. Maar de bouw paste daar nu juist *niet* in, zodat de regering voet bij stuk kon houden. Pas in 1961 werd met de bouw van de IJtunnel begonnen. De Coentunnel kende een voorspoediger historie; de bouw hiervan werd nog onder Algera gestart. Het zou niet veel uitmaken voor het moment van oplevering. De Coentunnel werd in 1966 geopend, de IJtunnel twee jaar later.

De onderhavige kabinetsperiode was voor Algera legislatief gezien weinig productief. Naast een aantal summiere wijzigingswetjes bereikten maar twee substantiëlere wetsontwerpen het *Staatsblad*. Het wetsontwerp tot oprichting van een naamloze ven-

nootschap voor de luchthaven Schiphol was daarvan de kleinste. Een Kamermeerderheid steunde de bewindsman in zijn voorstel en ging akkoord met de volgende verdeling van de aandelen: 47.500 voor het Rijk, 25.000 voor Amsterdam en 1000 voor Rotterdam. Alleen de CPN stemde tegen het voorstel.⁹⁷

Had Algera's ministerschap in de vorige kabinetsperiode in het teken gestaan van de Watersnoodramp van februari 1953, in deze periode was de Deltawet, direct uitvloeisel van deze ramp, zijn voornaamste wetgevende arbeid. Deze 'Wet op de afsluiting van de zeearmen tussen de Westerschelde en de Rotterdamsche Waterweg en de versterking van de hoogwaterkering ter beveiliging van het land tegen stormvloeden' was een raamwet die de waterstaatkundige werken, de uitvoerende instanties en de financiering van het Deltaplan regelde. Nut en noodzaak van deze werken stonden na de vernietigende stormvloed van 1953 niet ter discussie, de praktische uitwerking wél. De Kamer sprak vooral over de culturele en economische gevolgen van de afsluitingen, waarbij de minister de boot afhield. Deze vielen immers buiten de reikwijdte van de wet; daarin werd slechts bepaald dat bij afzonderlijke wet voorzieningen getroffen zouden worden voor gedupeerden. Acht Kamerleden, allen KVP'ers (inclusief fractieleider Romme), stemden op principiële juridische gronden tegen de wet. Zij meenden dat artikel vier, waarin werd geregeld dat het Rijk zich bepaalde bevoegdheden van de waterschappen kon toe-eigenen, strijdig was met artikel 206 van de Grondwet. Na de aanvaarding hield Kamervoorzitter Kortenhorst een korte toespraak, waarin hij alle betrokkenen, maar vooral het Nederlandse volk gelukwensde. Aanvaarding van de Deltawet was een eerste stap naar de inlossing van een belofte: '(...) koste wat wil, herhaling van zulk een ramp moet in de toekomst naar menselijke berekening onmogelijk worden gemaakt.' Onder applaus nam Algera de felicitaties in ontvangst.⁹⁸

Algera zou de val van het kabinet niet meer als bewindsman meemaken. Twee maanden voor de crisis, op 10 oktober 1958, nam hij wegens gezondheidsredenen ontslag. In de voorgaande kabinetsperiode had hij op doktersvoorschrift al enige maanden rust moeten nemen. Zijn portefeuille werd een maand waargenomen door collega Witte, waarna hij werd opgevolgd door zijn partijgenoot J. van Aartsen.

Sociaal-culturele sector

Onderwijs: een overvolle agenda

Ten opzichte van de regeerperiode-Drees III was er sprake van een grote mate van continuïteit op het terrein van OKW. Cals zette zijn ministerschap voort. Hij was al sinds 1950 verbonden aan het departement, eerst als staatssecretaris en vanaf 1952 als minister. In de periode 1956 tot 1958 waren er op dit beleidsterrein nauwelijks keuzes die tot grote politieke spanningen leidden. De onderwerpen die steeds terugkwamen waren de leraren- en onderwijzerssalarissen, de scholenbouw en het lerarentekort. Ondanks deze continuïteit veranderde in 1956 de organisatiestructuur van het departement ingrijpend. Onder het voorgaande kabinet had staatssecretaris De Waal (KVP) bijna het hele onderwijsveld onder haar hoede. Alleen het hoger onderwijs viel buiten haar takenpakket; dat deed de minister zelf. Cals had ook cultuur in zijn portefeuille. Deze

opvallende taakverdeling tussen minister en staatssecretaris wekte wrevel.⁹⁹ De onderwijsorganisaties hadden het gevoel steeds te worden afgescheept met de staatssecretaris. Ook de topambtenaren op het departement vonden dat de minister het hele onderwijsbeleid voor zijn rekening moest nemen. Cals zwichtte uiteindelijk. Het departement werd gereorganiseerd en De Waal werd verzocht ontslag te nemen. Op 16 maart 1957 trad zij af.¹⁰⁰ De reorganisatie werd zowel door de onderwijsorganisaties als door de Kamer toegejuicht.

De nieuwe staatssecretaris, Höppener (KVP), trad op 29 oktober 1956 aan en hield zich alleen bezig met jeugdwerk (buiten schoolverband) en cultuur. De bestedingsbeperking maakte het Höppener lastig om plannen ten uitvoer te brengen; hij moest zelfs bezuinigen. De bewindsman wachtte om die reden bijvoorbeeld met het indienen van de nota lichamelijke opvoeding. In de Kamer werd herhaaldelijk om deze nota gevraagd, bij de begrotingsbehandeling in 1957 zelfs door middel van een motie.¹⁰¹ Ook werd er gediscussieerd over de verhoging van de luisterbijdrage, de financiering van de wereldomroep en de verdeling van de zendtijd voor politieke partijen.¹⁰²

Cals stond bekend als een gewiekst debater, die zichtbaar plezier in zijn werk had. Zo droeg hij in de Tweede Kamer op 5 december 1957 een Sinterklaasgedicht voor en ontbrak de humor in zijn redevoeringen niet. Die luchtige toon was meer dan welkom want de begrotingsbehandeling van Onderwijs was doorgaans een ware marathon. De onderwerpen liepen sterk uiteen en er kwamen veel sprekers aan bod. In december 1956 leidde dat tot lichte wanhoop bij Cals. Na een repliek van vier uur stelde hij voor de overige antwoorden ter inzage bij de griffier te leggen. Na fors commentaar uit de Kamer vervolgde hij zijn beantwoording alsnog mondeling.¹⁰³

De Kamer had weliswaar weinig kritiek op de inhoud van Cals' beleid, maar wel op het tempo. Vooral het lange wachten op de Wet op het voortgezet onderwijs begon diverse Kamerleden danig te irriteren. CHU-fractie leider Tilanus had grondwettelijke bezwaren tegen de plannen: de verschillende schooltypen hadden hun eigen rechten en die zouden komen te vervallen indien de onderwijshervormingen werden doorgevoerd. Hij mopperde bij de begrotingsbehandeling in 1956: 'Als zoethoudertje, als fopspeen vind ik die wet voor de minister een prachtige uitvinding, maar ik moet zeggen, dat ik het alleen zonde vind van de tijd en de salariskosten die er in dit verband met de voorbereiding aan worden besteed, want ik vrees dat het weggegooid geld en vermorste tijd zal blijken te zijn.' Cals verdedigde zich tegen deze kritiek door de vernieuwing van het onderwijs en de opbouw van de cultuur te vergelijken met het bouwen van een huis, heel toepasselijk in tijden van woningnood.¹⁰⁴ In november 1958 diende Cals het langverwachte wetsontwerp 'tot regeling van het voortgezet onderwijs' in bij de Tweede Kamer. De behandeling van deze zogenoemde Mammoetwet liet echter nog een tijd op zich wachten.

Er waren twee steeds terugkerende onderwerpen bij de begrotingen die voor veel discussie zorgden, namelijk de salarissen van leraren en onderwijzers en de scholenbouw. De naoorlogse geboortegolf zette het onderwijs onder druk. Er waren te weinig leerkrachten en schoolgebouwen. Al sinds 1954 was een overleg gaande tussen het ministerie en de Algemene Nederlandse Onderwijzersfederatie (ANOF) over een salarisverhoging voor onderwijzers. Keer op keer liep het overleg vast. In april 1954 had de ANOF voorstellen gedaan om de salarissen te verhogen met 30 tot 40%. De regering

kon daarmee niet akkoord gaan. Cals gaf begin 1956 een aantal salariskundigen de opdracht te onderzoeken wat een redelijk salaris was. De deskundigen rapporteerden in april 1956 en het kabinet verenigde zich met de conclusie. De ANOF kon zich niet vinden in het rapport en vond verder overleg nutteloos. Vlak voordat de onderwijsbegroting van 1957 in de Kamer werd behandeld, organiseerde de ANOF een grote protestdemonstratie. De Kamer had veel sympathie voor de onderwijzers. Veel onderwijswoordvoerders hadden vroeger zelf voor de klas gestaan. De impasse moest worden doorbroken. Het kabinet wilde niet wijken voor de druk van de onderwijzersbonden. Cals rekende de Kamer voor dat één periodieke verhoging van de salarissen van alle onderwijzers een uitgave van f3 miljoen zou zijn, een bedrag dat hij niet kon missen op zijn begroting. Pas in april 1957 bij de begrotingsbehandeling in de Eerste Kamer kondigde de minister verheugd aan dat het overleg met de onderwijzers weer was vlot getrokken.¹⁰⁵

Het begrotingscijfer van OKW ging ondanks de bestedingsbeperking in 1957 wel wat omhoog, maar veel ruimte om aan de wensen van de Kamer tegemoet te komen kreeg Cals niet. Uit de ministerraadsnotulen blijkt dat minister van Financiën Hofstra en vooral minister-president Drees de voorgestelde uitgaven van OKW met argusogen bekeken. Meer dan eens kreeg Cals te horen dat zijn voorstellen, bijvoorbeeld voor salarisverhogingen in het onderwijs, moesten wachten op economisch gunstiger tijden. Drees vond dat Cals beter op de penningen moest letten. De bouw van toneelzalen bij scholen bijvoorbeeld vond Drees een overdreven luxe.¹⁰⁶

Qua wetgeving bracht Cals niet veel tot stand in deze kabinetsperiode. Er werden enkele wetswijzigingen in de Tweede Kamer aangenomen die in het algemeen geen problemen opleverden. Cals sprak over twee amendementen het onaanvaardbaar uit; eenmaal ontraadde hij er een. Bij de behandeling van de wijziging van de Lager-onderwijs-wet 1920 in juni 1958 werd een amendement van confessionele zijde om geen maximum aantal schooluren per dag voor te schrijven, ondanks Cals' grote bezwaren toch aangenomen; de PvdA-fractie stemde tegen.¹⁰⁷ Van de vijftig voorgestelde wijzigingen was die van het schrappen van de dwingende bepaling om huwende onderwijzeressen te ontslaan de belangrijkste. In het wetsontwerp luidde artikel 38 lid 5 dat gemeenteraden konden bepalen, dat de onderwijzeres die in het huwelijk trad, op die grond kon worden ontslagen. Cals wilde lid 5 niet schrappen maar ombuigen in een bevoegdheid voor de gemeentebesturen. H. van Sleen (PvdA) was hierover zeer verontwaardigd. In andere wetsontwerpen, zoals de Kleuteronderwijswet, waren dergelijke bepalingen niet opgenomen. Het zou de gemeentebesturen alleen maar aanmoedigen om gehuwde onderwijzeressen te ontslaan. Van Sleen diende daarom een amendement in om het artikel alsnog te laten vervallen.¹⁰⁸ Toxopeus (VVD) ging nog een stapje verder en wenste een artikel toe te voegen waarin stond dat een onderwijzeres niet kon worden ontslagen uitsluitend omdat zij in het huwelijk trad.¹⁰⁹ Cals verklaarde dit amendement onaanvaardbaar omdat er dan voor alle huwende vrouwen in overheidsdienst een andere regeling zou moeten komen en daarvoor was het uitgangspunt niet sterk genoeg. Het amendement-Toxopeus werd verworpen.¹¹⁰ Ook Wttewaall van Stoetwegen (CHU) vond het onjuist dat de regering een vrouw die in het huwelijk trad om die reden kon ontslaan. De KVP'er J.M. Peters dacht daar anders over. Zonder de zorg, de liefde en de toewijding van de vrouw zou het gezin 'naar de knoppen' gaan: 'De vrouw is meer

waard voor het gezinsleven dan de man; wij zijn in dit opzicht maar stakkers.’¹¹¹ Het amendement-Van Sleen werd aangenomen met 71 tegen 46 stemmen. Net als in 1955 bij de motie inzake het ontslag van de gehuwde ambtenares, ingediend door Tendeloo, gingen de vrouwen in de KVP-fractie, A.H. Nolte en J.C.H.H. de Vink, tegen de partijlijn in en steunden Van Sleen. Het wetsontwerp werd aangenomen met 69 tegen 19 stemmen (KVP en SGP).

Een maand later, in juli 1958, bij de behandeling van de Wijziging van de Hoger-onderwijswet en de Wet op het notarisambt, sprak Cals nogmaals het onaanvaardbaar uit over een amendement. De jurist Van Rijckevorsel (KVP) was tegen het verbinden van de meestertitel aan het doctoraal examen van de kandidaat-notaris. Alle juridische faculteiten waren ook hiertegen. Voor Cals was het invoeren van de meestertitel een logisch gevolg van het opnemen van de notariële studie in de universitaire juridische opleiding. De minister noemde het een ‘voor de regering wezenlijk onderdeel van het wetsontwerp’. Van Rijckevorsel trok zijn amendement in. Het wetsontwerp werd zonder hoofdelijke stemming aangenomen.¹¹²

Maatschappelijk werk door Klompé krachtig aangepakt

Het ministerie van Maatschappelijk Werk was in 1952 in de slotfase van de formatie onder meer in het leven geroepen om de KVP een extra ministerpost te verschaffen. Het ministerie zou een coördinerende rol krijgen op het gebied van de bestrijding van armoede. Het nam daarom taken over van andere ministeries, zoals de uitvoering van de Armenwet en een aantal bijstandsregelingen (oorlogsslachtoffers, ‘onmaatschappelijkken’ en ‘krankzinnigen’) van Binnenlandse Zaken; het maatschappelijk opbouwwerk van Sociale Zaken en de opvang van Molukkers en Indische Nederlanders (de ‘repatrianten’) van Uniezaken en Overzeese Rijksdelen.

Vanaf de oprichting had het ministerie te kampen met de gebrekkige afbakening van zijn taken ten opzichte van andere departementen. Zo hield Sociale Zaken vast aan volksgezondheid alsmede aan de zogeheten groepsregelingen, die het mogelijk maakten dat bepaalde groepen mensen, bijvoorbeeld bejaarden, buiten de Armenwet konden blijven. Het ministerie van OKW weigerde sociaal-culturele activiteiten prijs te geven. Competentiegeschillen met deze ministeries en het moeizame overleg daarover vormden een onuitputtelijke bron van ergernis.¹¹³ De taakomvang van het ministerie bleef te gering voor de daaraan toebedachte coördinerende rol op sociaal terrein. De gewenste taakuitbreiding bleef ook tijdens de formatie achterwege, ondanks druk van KVP-leider Romme. Deze hechtte daarom veel belang aan de benoeming van zijn fractiegenoot Klompé (waarmee de KVP overigens de eerste vrouwelijke minister zou leveren). Hij vertrouwde erop dat de krachtige persoonlijkheid van Klompé de positie van het laagde departement zou versterken.¹¹⁴

Klompé zette zich daar inderdaad onmiddellijk voor in. Bij haar aantreden eiste zij meteen overleg met de minister van Sociale Zaken over de groepsregelingen en de eventuele overname van de afdeling Sociale Bijstand. In verband met de toekomstige wetgeving op het gebied van maatschappelijke zorg (materiële ondersteuning) achtte zij voorts ‘enige rechttrekking van taakverdeling’ geboden.¹¹⁵ Klompé zou de verwachting van Romme uiteindelijk inlossen, misschien zelfs wel overtreffen: in de tien jaar – met

Hoofdstuk IV Lopende en onomstreden zaken

een onderbreking in de periode 1963-1967 – waarin zij over Maatschappelijk Werk (en later CRM) de scepter zwaaide, wist zij het werkkerrein van het departement gestaag uit te breiden en het bestaansrecht ervan te verzekeren.¹¹⁶

Minister van Maatschappelijk Werk Klompé



Foto Spaarnestad Fotoarchief

Klompé stond kritischer tegenover het eigen departement dan haar voorganger; ze had haar bedenkingen tegen ambtelijke subsidieerdrijf en pleitte voor onderzoek voorafgaand aan subsidieverstreking. Het maakte haar bij Drees meteen populair. Met het parlement had ze een goede relatie, hoewel ze er in de periode van de kabinetten-Drees IV en -Beel II zelden te vinden was. Tijdens die ontmoetingen maakte ze evenwel een sterke indruk. Ze kende de materie, had over het algemeen een adequaat weerwoord op kritiek en gaf blijk van een langetermijnvisie.

De voornaamste activiteiten van het ministerie betroffen de uitvoering van de Armenwet, de subsidiëring van particuliere hulpverlenende organisaties en de stimulering van de opleiding van maatschappelijk werksters. Op het terrein van wetgeving was weliswaar een aantal commissies actief (onder meer de Staatscommissie Vervanging Armenwet en de Commissie Vraagstukken Subsidiëring Maatschappelijk Werk) maar in de periode 1956-1959 kwamen die nog niet tot resultaten. Het geduld van de Kamerleden werd door het vele onderzoek sterk op de proef gesteld. Zij zwichtten niet-temin steeds voor het argument van Klompé dat haar ministerie zich moest richten naar de activiteiten en initiatieven van de personen en organisaties in het maatschappelijk werk zelf. Dat kostte veel tijd. Het terrein was immers grotendeels onontgonnen.¹¹⁷

De thema's die in de begrotingsdebatten werden aangesneden waren grotendeels dezelfde als in de voorafgaande kabinetsperiode. Een fundamenteel probleem bleef de verhouding tussen de overheid en het particulier initiatief en het daarmee verbonden subsidiebeleid. De KVP en de overige confessionele partijen maakten zich sterk voor de particulieren, terwijl de PvdA juist waarschuwde voor de creatie van een 'zuilen-galerij'.¹¹⁸ De VVD uitte herhaaldelijk bezwaren tegen de hoge uitgaven van het door haar niet gewenste ministerie. De minister, zelf KVP-lid, zat in principe op de confessionele lijn, al pleitte ze wel voor samenwerking en integratie binnen het maatschappelijk werk, hetgeen de autonomie van de particuliere organisaties natuurlijk enigszins beknotte. Ook schroefde zij de eisen op van financiële doelmatigheid en professionaliteit die aan de toekenning van subsidies waren verbonden. Bij elk debat passeerde een scala aan onderwerpen de revue (bejaardenzorg, woonwagengedrag, provinciaal opbouwwerk, opvang Molukkers, repatrianten en Hongaarse vluchtelingen) die soms tot in de kleinste details werden besproken. Het enige punt dat voor ophef zorgde betrof de 'onmaatschappelijkheidsbestrijding'.

In de jaren vijftig kwam het heropvoedingswerk van 'onmaatschappelijke gezinnen' tot grote bloei. Kennis over de wijze waarop deze gezinnen het beste konden worden begeleid, ontbrak evenwel. De gezinsoorden die hadden gefungeerd als opvangkampen voor evacués uit Rotterdam, leken hiervoor geschikt onderzoeksmateriaal te kunnen leveren en kregen de status van wetenschappelijk experiment. In totaal woonden er zo'n 250 gezinnen, voornamelijk afkomstig uit de achterstandswijken in grote steden.¹¹⁹ Zowel bij de begrotingsbehandeling in 1957 als in 1958 werd de minister onder vuur genomen vanwege de stijgende kosten van het experiment. Verschillende Kamerleden zagen de oplossing in het overnemen van de gezinsoorden door gemeenten of particulieren. In november 1957 diende F.H.J.M. Daams (PvdA) een amendement in waarin hij voorstelde de gezinsoorden en de internaten voor 'maatschappelijk onaangepasten' van de begroting af te voeren. Klompé nam het amendement hoog op; het behelsde im-

mers een afkeuring van het 'paradepaardje' van het ministerie. Ze wist met overtuiging haar beleid te verdedigen.¹²⁰ Het jaar daarop trok de PvdA opnieuw het nut van de experimenten in twijfel. A.C. Ploeg-Ploeg (PvdA) vroeg de minister in een motie de gezinsoorden en internaten op te heffen. Bij een aantal partijen was onvrede ontstaan over het uitblijven van onderzoeksresultaten. De motie werd niettemin verworpen met 52 tegen 43 stemmen. Alleen de PvdA en de CPN stemden vóór.¹²¹

Het is frappant dat de minister later op haar beleid terugkwam en voorstelde het aantal gezinsoorden te halveren. In juni 1959 zou zij zelfs besluiten alle gezinsoorden en internaten op te heffen. De nadruk zou voortaan liggen op de plaatselijke onmaatschappelijkheidsbestrijding. De Eerste en Tweede Kamer reageerden vol verbazing op deze ommezwaai. Was Klompé overtuigd geraakt van de argumenten die door de Kamer naar voren waren gebracht? Of had ze altijd al haar twijfels gehad over de effectiviteit van de door de centrale overheid gestuurde experimenten? Klompé wilde inderdaad tegemoetkomen aan de wensen van de Kamer en als er dan toch een grondige wijziging moest komen, was het volgens haar beter te decentraliseren. De zware druk die Drees en minister van Sociale Zaken Suurhoff in augustus 1957 op haar uitoefenden in de ministerraad om te bezuinigen op de gezinsoorden, was een andere factor van betekenis.¹²² De PvdA nam elke gelegenheid te baat om duidelijk te maken dat ze niet gelukkig was met het bestaan van het ministerie van Maatschappelijk Werk. Des te opmerkelijker was het dat Klompé besloot radicaal in te grijpen toen de PvdA uit de regering was verdreven.

Conclusie

Wanneer de balans wordt opgemaakt van de lopende zaken ten tijde van het kabinet-Drees IV, levert dat per beleidscluster een aantal algemene karakteristieken op. Wat de internationale politiek betrof, bleef de consensus overheersen, ondanks – misschien wel dankzij – de toenemende spanning in de wereld: de Suezcrisis en de Sovjetinval in Hongarije. Nederland bleef een trouw bondgenoot in de NAVO, onder de atoomparaplu van de VS. Met de ondertekening van de verdragen van Rome committeerde Nederland zich definitief aan de Europese integratie. Het standpunt dat met Indonesië niet zou worden gesproken over de status van Nieuw-Guinea ondervond bij voortduring brede steun in de volksvertegenwoordiging.

De departementen van het cluster 'Bestuur, recht en orde' kenmerkten zich door een gestage ontwikkeling van beleid en door een codificatie van regels die ongeveer gelijke tred hield met maatschappelijke ontwikkelingen. De nieuwe Politiewet, het benoemingsbeleid en de aanpassing van wetgeving aan internationale verdragen zijn enkele willekeurige voorbeelden. De financieel-economische sector stond vanaf het begin in het teken van de bestedingsbeperking. Dit remde niet alleen de ontwikkeling van het beleid, met name op Volkshuisvesting en Verkeer en Waterstaat, maar zorgde ook voor veel wrijving in de Kamer. Economisch gezien had het kabinet, anders dan zijn voorganger, de wind tegen. De ontwikkelingen op sociaal-cultureel gebied beperkten zich vooral tot 'veel woorden, weinig daden' en het wachten op plannen en rapporten.

In het algemeen waren de vakministers uitstekend voor hun taak berekend. Alleen minister Struycen werd in de pers zo nu en dan 'ongeïnteresseerdheid' verweten. De nieuwelingen Helders, Vondeling en Van Aartsen zaten er in feite niet lang genoeg voor een adequate beoordeling.

Was de oogst van 'rooms-rood' omstreeks het einde van het jaar 1958 binnen? Dat laat zich moeilijk afleiden uit de lopende, politiek nauwelijks omstreden zaken. Een aantal grote wetten liet echter al lang op zich wachten: de AWW, de Kinderbijslagwet en de Mammoetwet. Dat kan een aanwijzing zijn dat rooms-rood minder vlot tot compromissen kwam dan vóór 1956 het geval was geweest.

Noten bij hoofdstuk IV

¹ Aan de totstandkoming van dit hoofdstuk leverden een bijdrage: Anne Bos (Onderwijs), Jan Willem Brouwer (Internationale spanningen; Defensie; Europese integratie; Indonesië; Zaken Overzee; Binnenlandse Zaken en Financiën), Peter van Griensven (Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening), Peter van der Heiden (Economische Zaken en Verkeer en Waterstaat), Marij Leenders (Algemene Zaken; Justitie; Volkshuisvesting en Maatschappelijk Werk) en Martin Timmermans (Justitie en Sociale Zaken). Pepijn Oomen schreef mee aan Verkeer en Waterstaat, Jacco Pekelder aan Maatschappelijk Werk en Liesbeth Timmermans aan Europa.

² *de Volkskrant*, 18 juli 2002.

³ *Ibidem*, 7 dec. 1956.

⁴ Duco Hellema, *Neutraliteit en vrijhandel. De geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen* (Utrecht 2001) p. 188.

⁵ HTK 1956-1957, p. 106-107; KHA 1956, p. 12834-12835, *de Volkskrant*, 7 nov. 1956.

⁶ HTK 1956-1957, p. 175, 191-192 en 217; *de Volkskrant*, 9 en 10 nov. 1956; NRC, 10 nov. 1956.

⁷ HTK 1956-1957, p. 177 en 187.

⁸ *Ibidem*, p. 216.

⁹ *Ibidem*, p. 348 en 357.

¹⁰ Jan Willem Brouwer en Ine Megens, 'De Koude Oorlog (1949-1990)' in: J.R. Bruijn en C.B. Wels (red.), *Met man en macht. De militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000* (Amsterdam 2003) p. 393.

¹¹ Ph.P. Everts, 'Het maatschappelijk verzet tegen de kernbewapening: "Ban-de-bom"' in: B. Schoenmaker en J.A.M.M. Janssen (red.), *In de schaduw van de muur. Maatschappij en krijgsmacht rond 1960* (Den Haag 1997) p. 102-103; H. Smits, *De bom in de vuist. De Partij van de Arbeid tussen afschrikking en atoompacifisme* (Amsterdam 1984) p. 55-72.

¹² HTK 1957-1958, p. 736-737.

¹³ *Ibidem*, p. 778-779.

¹⁴ Ministerie van Defensie (MvD), Centraal Archiefdepot (CAD), Archief Defensiecommissie (AD), Notulen Defensiecommissie, 3 nov. 1955. Vgl. D. Starink, 'De nuclearisering van de krijgsmacht' in: Schoenmaker en Janssen (red.), *In de schaduw van de muur*, p. 85-86.

¹⁵ Bijvoorbeeld: MvD, CAD, AD, Notulen Defensiecommissie, 18 april 1957.

¹⁶ HTK 1957-1958, p. 113.

¹⁷ W. Drees, *De vorming van het regeringsbeleid* (Assen 1965) p. 56-57. Zie ook het vraaggesprek met E.H. van der Beugel in: A.G. Harryvan, J. van der Harst en S. van Voorst (red.), *Voor Nederland en Europa. Politici en ambtenaren over het Nederlandse Europa-beleid en de Europese integratie, 1945-1975* (Den Haag 2001) p. 54-55.

Hoofdstuk IV Lopende en onomstreden zaken

- 18 NRC, 5 okt. 1957.
19 HTK 1957-1958, p. 23, 30 en 41.
20 *Ibidem*, p. 101-104, 139-141, 143-144, 163, 169-170 en 173.
21 *Ibidem*, p. 73, 95 en 161.
22 SGP-senator C. Smits was bij de stemming niet aanwezig (HEK 1957-1958, p. 112).
23 NA, Notulen MR, 29 april 1957.
24 HTK 1958-1959, p. 401-402 en 450.
25 HTK 1957-1958, p. 1128-1131.
26 HTK 1956-1957, p. 23; Hans Meijer, *Den Haag-Djakarta. De Nederlands-Indonesische betrekkingen 1950-1962* (Utrecht 1994) p. 552.
27 NA, Notulen MR, 8 okt. 1956.
28 Meijer, *Den Haag-Djakarta*, p. 592.
29 HTK 1957-1958, p. 441.
30 *Ibidem*, p. 517-518.
31 HEK 1957-1958, p. 167-168; HTK 1957-1958, p. 671 en 702.
32 *de Volkskrant*, 14 juli 1958.
33 HTK 1958-1959, p. 46, 54, 74, 87 en 93-94; *de Volkskrant*, 2 okt. 1958.
34 NA, Notulen MR, 4 febr. 1957.
35 HTK 1956-1957 p. 686-690.
36 HTK 1957-1958, p. 510.
37 NRC, 4 febr. 1959; *de Volkskrant*, 4 febr. 1959.
38 NA, Archief Van der Beugel, inv.nr. 1, Dagboek van een staatssecretaris, 17 sept. 1958.
39 HTK 1958-1959, p. 245-246.
40 HTK 1956-1957, p. 433-434 en 451.
41 *Ibidem*, p. 453-454.
42 NRC, 30 jan. 1957.
43 HTK 1956-1957, p. 2339 en 2343-2344; NRC, 30 jan. 1957.
44 HTK 1957-1958, p. 2081 en 2084.
45 Andere belangrijke benoemingen tijdens Struyckens ministerschap waren H.W. Bloemers (VVD, commissaris van de koningin in Gelderland), G. van Hall (PvdA, burgemeester van Amsterdam), Ch.J.M.A. van Rooy (KVP, burgemeester van Eindhoven) en A.A.L. Rutgers (ARP, vice-president van de Raad van State).
46 HTK 1956-1957, p. 2209 en 2222.
47 HTK 1958-1959, p. 2092-2093 en 2164.
48 *Ibidem*, p. 2043.
49 HTK 1957-1958, p. 2098-2099.
50 HTK 1958-1959, p. 2129.
51 NA, Notulen MR, 1 april 1957 en 2 mei 1958; HTK 1957-1958, p. 3889-3903; HEK 1958-1959, p. 3005-3027 en 3035-3036; H.A. Groeneveld, *De staatssecretaris in Nederland, 1948-1988* (Deventer 1989) p. 125-126; NRC, 29 okt. 1958.
52 NRC, 2 febr. en 15 nov. 1957; *de Volkskrant*, 15 nov. 1957.
53 Robbert Ammerlaan, *Het verschijnsel Schmelzer. Uit het dagboek van een politieke teckel* (Leiden 1973) p. 62; HTK 1957-1958, p. 2095; NRC, 1 febr. en 15 nov. 1957.
54 NA, Notulen MR, 25 maart 1957 en 11 juli 1958; HTK 1957-1958, Bijl. 4366, Wijzing van het Wetboek van Strafvordering (artikelen 40 en 41) en Bijl. 4777, Nieuwe regeling van de samenstelling van de Burgerlijke gerechten van bezoldiging van de rechterlijke ambtenaren.
55 HTK 1956-1956, p. 2232 en HEK 1956-1957, p. 2191-2192.
56 HTK 1956-1957, p. 2266-2267 en 2310-2311.

- ⁵⁷ HEK 1957-1958, Bijl. 4900-IV, Rijksbegroting voor het dienstjaar 1958 voor het departement van Justitie, nr. 87a, MvA, p. 2-3; HTK 1957-1958, p. 2131.
- ⁵⁸ NA, Notulen MR, 17 en 18 okt. 1958.
- ⁵⁹ NRC, 29 maart 1957; C. Smit (red.), *Het dagboek van Schermerhorn. Geheim verslag van prof. dr. ir. W. Schermerhorn als voorzitter der Commissie-Generaal voor Nederlands-Indië, 20 september 1946 – 7 oktober 1947*, 2 delen (Groningen 1970) p. 639; *Haagse Post*, 6 dec. 1972.
- ⁶⁰ HTK 1956-1957, p. 527-528.
- ⁶¹ HTK 1958-1959, p. 290.
- ⁶² HTK 1956-1957, p. 509.
- ⁶³ HTK 1957-1958, p. 335.
- ⁶⁴ NRC, 27 nov. 1958.
- ⁶⁵ *Ibidem*, 7 febr. 1957.
- ⁶⁶ HTK 1956-1957, Bijl. 4500-X, Rijksbegroting voor het dienstjaar 1957 voor het departement van Economische Zaken, nr. 2, MvT, p. 6-7.
- ⁶⁷ HTK 1957-1958, p. 3159.
- ⁶⁸ HTK 1958-1959, p. 3324-3327.
- ⁶⁹ HTK 1957-1958, Bijl. 5161, Zesde nota inzake de industrialisatie van Nederland.
- ⁷⁰ HTK 1955-1956, Bijl. 4173, Oprichting van een stichting ter voorziening in de behoefte van industriële ondernemingen aan risicodragend kapitaal, nr. 3, MvT, p. 6-8; HTK 1955-1956, Bijl. 4285, Aanwijzing van de Rijksdienst Gasvoorziening als tak van Rijksdienst, bedoeld in artikel 88 van de Comptabiliteitswet, nr. 7, MvT, p. 3; HTK 1956-1957, Bijl. 4725, Goedkeuring van het verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, met Bijlagen, Protocolen en Overeenkomst, nr. 2, OvW.
- ⁷¹ NA, Notulen MR, 21 maart 1958.
- ⁷² HTK 1956-1957, p. 3266; HTK 1957-1958, p. 721-726 en 3325.
- ⁷³ HTK 1957-1958, p. 3340, 3611 en 3651-3660.
- ⁷⁴ P.G.T.W. van Griensven, 'Sociale Zaken: spanning tussen het sociaal wenselijke en economisch mogelijke' in: J.J.M. Ramakers (red.), *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 4, *Het kabinet-Drees II (1951-1952). In de schaduw van de Koreacrisis* (Nijmegen 1997) p. 210-211; HTK 1956-1957, p. 3242; HTK 1957-1958, p. 3328-3329.
- ⁷⁵ HTK 1957-1958, p. 3753, 3756 en 3831.
- ⁷⁶ HTK 1958-1959, p. 3129-3130.
- ⁷⁷ F.J.F.M. Duynstee, *De kabinetsformaties 1946-1965* (Deventer 1966) p. 161.
- ⁷⁸ Daarnaast nam Mansholt nog deel aan debatten over departementoverschrijdende onderwerpen als de Deltawet en het EEG-verdrag.
- ⁷⁹ Deze motie was overigens de enige aangenomen motie die Mansholt in zijn langdurige bewind te verwerken kreeg, aldus de Kamervoorzitter in zijn rede bij het afscheid van Mansholt (HTK 1957-1958, p. 3472). Hierbij is dan echter geen rekening gehouden met de Eerste Kamer, want deze nam bij de begrotingsbehandeling in juni 1957 de motie-Geuze aan (HEK 1956-1957, p. 3467).
- ⁸⁰ HEK 1956-1957, p. 3405-3467.
- ⁸¹ HTK 1956-1957, p. 3635-3684; HEK 1956-1957, p. 3538-3548.
- ⁸² HTK 1957-1958, p. 3421-3472.
- ⁸³ NRC, 14 maart 1958.
- ⁸⁴ HTK 1957-1958, p. 3759-3805.
- ⁸⁵ *Ibidem*, p. 3807-3827 en 3861-3886; HEK 1957-1958, p. 3227-3288; HTK 1958-1959, p. 3007-3053 en 3181-3190; HEK 1958-1959, p. 3045-3054.

- 86 Anne Bos, Johan van Merriënboer en Jacco Pekelder, 'Het parlement' in: Carla van Baa-
len en Jan Ramakers (red.), *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 5,
87 *Het kabinet-Drees III (1952-1956). Barsten in de brede basis* (Den Haag 2001) p. 122.
Ibidem, p. 118-120. H.T. Siraa, *Een miljoen nieuwe woningen. De rol van de rijksoverheid
bij wederopbouw, volkshuisvesting, bouwnijverheid en ruimtelijke ordening (1940-1963)*
(Den Haag 1989) p. 91 en 101-105.
88 E. van Raalte, *Troonredes, openingsredes, inhuldigingsredes 1814-1963* ('s-Gravenhage
1964) p. 320 en 323.
89 HTK 1956-1957, p. 3444 en 3461; Siraa, *Een miljoen nieuwe woningen*, p. 89, 91-92 en 105.
90 HTK 1956-1957, p. 3467.
91 J. Nycolaas, *Volkshuisvesting. Een bijdrage tot de geschiedenis van woningbouw en wo-
ningbouwbeleid in Nederland, met name sedert 1945* (Nijmegen 1974) p. 89; HTK 1956-
1957, p. 3444 en 3466; J. van der Schaar, *Groei en bloei van het Nederlandse volkshuis-
vestingsbeleid* (Delft 1987) p. 172; HTK 1957-1958, p. 3406.
92 HTK 1958-1959, p. 3540 en 3564.
93 HTK 1956-1957, p. 3360.
94 Bos e.a., 'Het parlement', p. 114-117.
95 HTK 1957-1958, p. 3539; NRC, 8 dec. 1956.
96 HTK 1957-1958, p. 4026-4052.
97 *Ibidem*, p. 3005-3016.
98 *Ibidem*, p. 3019-3161.
99 Hans Knippenberg en Willem van der Ham, *Een bron van aanhoudende zorg. 75 jaar mi-
nisterie van Onderwijs (Kunsten) en Wetenschappen 1918-1993* (2^{de} druk; Assen 1994) p.
415-416.
100 HTK 1956-1957, Bijl. 4500-VI, Rijksbegroting voor het dienstjaar 1957 voor het departe-
ment van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, nr. 11, Brief van de minister van OKW;
Knippenberg en Van der Ham, *Een bron van aanhoudende zorg*, p. 416.
101 HTK 1957-1958, p. 2242 en 2246.
102 De verdeling van de zendtijd voor politieke partijen leidde tot spanningen tussen de
twee grootste regeringspartijen en zal daarom elders in dit boek nader worden besproken.
103 HTK 1956-1957, p. 2114, 2137, 2147 en 2156.
104 *Ibidem*, p. 2077 en 2113.
105 HEK 1956-1957, p. 2153.
106 NA, Notulen MR, 9 nov. 1956; 1 april, 29 juli en 6 sept. 1957; 12 sept. 1958.
107 HTK 1957-1958, p. 2448-2451.
108 HTK 1957-1958, Bijl. 4611, Wijziging der Lager-onderwijswet 1920, nr. 9, Amendementen
van de heer Van Sleen c.s.
109 *Ibidem*, nr. 17, amendementen van de heer Toxopeus c.s.
110 HTK 1957-1958, p. 2454-2463.
111 *Ibidem*, p. 2456.
112 *Ibidem*, p. 2636-2644.
113 HTK 1955-1956, p. 29; NA, Notulen MR, 17 en 24 okt. 1955.
114 R. Neij, *De organisatie van het maatschappelijk werk*, deel 1, *Voortgang zonder samen-
hang* (Zutphen 1989) p. 253-255; Ido de Haan en Jan Willem Duyvendak (red.), *In het
hart van de verzorgingsstaat. Het ministerie van Maatschappelijk Werk en zijn opvol-
gers* (CRM, WVC, VWS) 1952-2002 (Zutphen 2002) p. 23-97.
115 NA, Notulen MR, 12 okt. 1956.
116 Neij, *De organisatie van het maatschappelijk werk*, p. 255-256.
117 HEK 1956-1957, p. 3083.
118 HTK 1956-1957, p. 3061.

¹¹⁹ A.M.M. Dercksen en L.H.J. Jansen Verplanke, *Geschiedenis van de onmaatschappelijkheidsbestrijding in Nederland, 1914-1970* (Meppel 1987) p. 123.

¹²⁰ HTK 1957-1958, p. 4900.

¹²¹ HTK 1958-1959, p. 3405.

¹²² Dercksen en Jansen Verplanke, *Geschiedenis van de onmaatschappelijkheidsbestrijding*, p. 189; NA, Notulen MR, 1 aug. 1957.